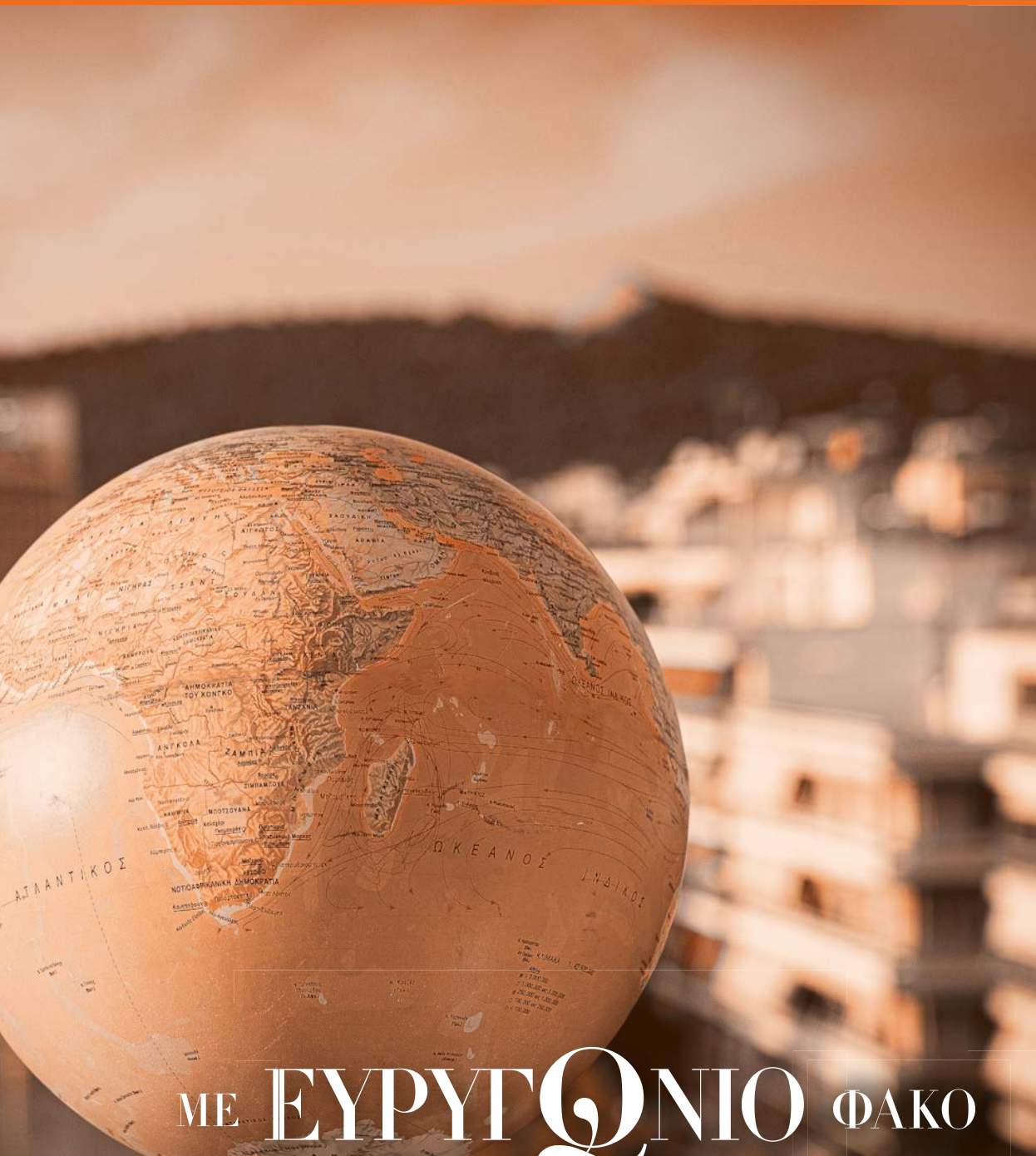

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΤΑΣΕΙΣ

ΜΕ ΕΥΡΥΓΩΝΙΟ ΦΑΚΟ

ΕΥΡΩΠΗ
& ΚΟΣΜΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ 2023 | ΤΕΥΧΟΣ #6

ΜΕ ΕΥΡΥΓΩΝΙΟ ΦΑΚΟ

Περιοδική έκδοση για τις διεθνείς τάσεις.

Ινστιτούτο Νίκος Πουланτζάς
Θεματική: Ευρώπη & Κόσμος

Επιμέλεια: Ανδρέας Μαράτος

Σχεδιασμός έκδοσης: Δανάη Παππά

* Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν αποκλειστικά τις απόψεις των συγγραφέων τους

Η εξαμηνιαία περιοδική έκδοση για τις διεθνείς τάσεις «Με ευρυγώνιο φακό» κυκλοφορεί στο πλαίσιο της θεματικής Ευρώπη & Κόσμος του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς, σε επιμέλεια του Ανδρέα Μαράτου, επιστημονικού συνεργάτη και μέλους του ΙΝΠ.

Σκοπός της έκδοσης είναι να παρουσιάζει στο ελληνικό κοινό πλευρές των διεθνών εξελίξεων και τάσεων, σε διάλογο, αλλά όχι σε εξάρτηση από την τρέχουσα κάθε φορά επικαιρότητα. Αξιοποιώντας συμβολές και αναλύσεις μιας ευρείας ομάδας συνεργατών, σταθερών και μη, από την Ελλάδα και το εξωτερικό και με διαφορετικές προσεγγίσεις και αφετηρίες (επιστημονικές, αλλά και πολιτικές), επιδιώκουμε να δημιουργήσουμε αυτό που λέει ο τίτλος της έκδοσης: έναν ευρυγώνιο φακό, για να προσεγγίσουμε τον ταχύτατα μεταβαλλόμενο κόσμο στον οποίο ζούμε.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Editorial Ανδρέας Μαράτος	1
Τουρκικές εκλογές 2023: 50 αποχρώσεις του εθνικισμού Νίκος Χριστοφής.....	3
Η Τουρκία και η εξωτερική πολιτική της, μετά τις εκλογές Αντώνης Δεριζιώτης	9
Συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση [στη Γαλλία]: «Η μαζική απόρριψη σε όλες τις κατηγορίες των οικονομικά ενεργών τροφοδοτεί την κινητοποίηση» Ερευνητική συλλογικότητα Quantité Critique.....	17
[Μακρόν:] Ένας εναντίον Όλων; Zakaria Bendali, Gala Kabbaj	21
Κοιτάζοντας τις ευρωπαϊκές περιφέρειες μέσα από τους φακούς των ίδιων των περιφερειών: Μια διαφορετική άποψη για το εγχείρημα της ΕΕ Τατιάνα Μουτίνιο	31
Οι Οικονομικές Κρίσεις ως Πόλεμοι Λούκα Λομπάρντι, Ρόλαντ Κούλκε (εισαγωγή) ..	39

EDITORIAL

EDITORIAL

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΑΡΑΤΟΣ

Φτάσαμε αισίως στο 6^ο τεύχος του ηλεκτρονικού εξαμηνιαίου περιοδικού μας για τις διεθνείς τάσεις. Στο παρόν τεύχος επιδιώξαμε να αναδείξουμε στιγμιότυπα της τρέχουσας επικαιρότητας, έχοντας βέβαια ως δεδομένο πως ο απαιτούμενος χρόνος προετοιμασίας της έκδοσης και της συγγραφής των κειμένων καθιστά συχνά ουτοπική τη συγκεκριμένη επιδίωξη. Τα γεγονότα τρέχουν και οι ενδιάμεσες εξελίξεις φωτίζουν συχνά αλλιώς τα πράγματα. Όμως όσα καταγράφονται στα έξι κείμενα του τεύχους είναι ιδιαίτερα σημαντικά.

Τα δύο πρώτα άρθρα είναι αφιερωμένα στις εξελίξεις στην Τουρκία μετά τις εκλογές και τη νίκη του Ερντογάν. Ο Νίκος Χριστοφής ανατέμνει το κοινωνικό αποτύπωμα του εκλογικού αποτελέσματος με «την πλήρη επικράτηση εθνικιστικών, ακροδεξιών και συντηρητικών δυνάμεων [να] εντοπίζεται οριζόντια, σχεδόν σε όλο το πολιτικό φάσμα» ενώ ο Αντώνης Δεριζιώτης καταγράφει με ενάργεια τις κύριες κατευθύνσεις της τουρκικής εξωτερικής στη συγκυρία.

Στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε τις εξελίξεις στη γαλλική κοινωνία αναδημοσιεύουμε δύο άρθρα για τη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση και την αυταρχική πολιτική Μακρόν. Το πρώτο, δημοσιεύτηκε αρχικά στην εφημερίδα *Le Monde* στις 7 Μαρτίου 2023 από την Ερευνητική συλλογικότητα *Quantité Critique* και το δεύτερο στον ιστότοπο του *Ιδρύματος Ρόζα Λούξεμπουργκ* στις 21 Μαρτίου 2023.

Η Τατιάνα Μουτίνιο έγραψε ειδικά για αυτό το τεύχος του Ευρυγωνίου μια παρουσίαση των κύριων συμπερασμάτων της δημοσιευμένης μελέτης του *transform!Europe* *Εκατό αποχρώσεις της ΕΕ: Χαρτογραφώντας την πολιτική οικονομία της περιφέρειας της ΕΕ* σε επιμέλεια των Giuseppe Celi, Valentina Petrović και Veronika Susova-Salminen, για τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ευρωπεριφέρειες στο σημερινό πλαίσιο της ΕΕ.

Τέλος, με αφορμή την «κατάρρευση μιας περιφερειακής τράπεζας των δυτικών ΗΠΑ [που] προκάλεσε την τραπεζική κρίση η οποία οδήγησε στη θεαματική κατάρρευση μιας από τις αποκαλούμενες 30 «συστημικές τράπεζες» σε παγκόσμιο επίπεδο στην Ελβετία – μιας τράπεζας που θεωρούνταν πολύ μεγάλη για να καταρρεύσει» αποφασίσαμε να αναδημοσιεύσουμε από τον ιστότοπο του δικτύου *transform!Europe* το άρθρο του Λούκα Λομπάρντι, με εισαγωγή του Ρόλαντ Κούλκε, «Οι Οικονομικές Κρίσεις ως Πόλεμοι». Στο κείμενο αυτό εξετάζονται ορισμένες όψεις των οικονομικών κρίσεων που συνθέτουν την ιστορία του σύγχρονου καπιταλισμού.

**ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ
ΕΚΛΟΓΕΣ 2023:
50 ΑΠΟΧΡΩΣΕΙΣ
ΤΟΥ
ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ**

ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2023: 50 ΑΠΟΧΡΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

ΝΙΚΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΗΣ¹

Τα πρόσφατα εκλογικά αποτελέσματα στην Τουρκία, κατά την αναμέτρηση του περασμένου Μαΐου, προκάλεσαν έκπληξη σε πολλούς. Δεν ήταν λίγες οι εταιρείες δημοσκοπήσεων που προέβλεπαν ως μεγάλο νικητή τον κεντροαριστερό υποψήφιο, Κεμάλ Κιλιτσντάρογλου. Το ίδιο συνέβη και με διάφορους πολιτικούς και ψηφοφόρους της αντιπολίτευσης, οι οποίοι πίστευαν πραγματικά πως θα πετύχαιναν την πολυπόθητη αλλαγή. Τα αποτελέσματα, ωστόσο, δεν ήταν τα αναμενόμενα. Ακόμα και η πτώση του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν κατά 3 ποσοστιαίες μονάδες στον πρώτο γύρο δεν στάθηκε αρκετή για να ανατραπεί το τελικό αποτέλεσμα, το οποίο διαμορφώθηκε ως εξής: ο συνασπισμός του Ερντογάν απέσπασε 52,18% και 323 από τους 600 βουλευτές, ο συνασπισμός του Κιλιτσντάρογλου 47,82% με 212 βουλευτές, ενώ ο ακροδεξιός συνασπισμός του Σινάν Ογάν έλαβε 5,2% των ψήφων.

Αν έδειξαν κάτι οι πρόσφατες εκλογές στην Τουρκία, αυτό είναι η επικράτηση του Ερντογανισμού, ενός καθεστώτος που, πάνω απ' όλα, έχει ως επιστέγασμα της πολιτικής του την κυριαρχία του αυθαίρετου και του απρόβλεπτου, τόσο στον οικονομικό όσο και στον πολιτικό τομέα: ενός καθεστώτος που διακατέχεται από, αλλά και επιστρατεύει, έντονα ισλαμικά, αυταρχικά και εθνικιστικά στοιχεία. Ταυτόχρονα δε, έδειξε την απίστευτη ανθεκτικότητα και το βαθμό εσωτερικεύσης και εμπέδωσης του αυταρχικού νεοφιλελεύθερου μοντέλου και του έντονου λαϊκισμού που επικρατεί στη χώρα, όπως και αλλού στον κόσμο, τα τελευταία είκοσι χρόνια της διακυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ).²

Εύκολα θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος πως το νέο πολιτικό σκηνικό, όπως διαμορφώθηκε μετά τις εκλογές, είναι πιο ποικιλόμορφο και πολυφωνικό. Αυτό σίγουρα ισχύει, αφού για πρώτη φορά εκπρο-

“

Σίγουρα ο εθνικισμός στην Τουρκία δεν είναι κάτι νέο. Από την ίδρυση του τουρκικού κράτους, το 1923, αποτέλεσε έναν από τους κύριους πυλώνες του, καθώς υπήρξε μία από τις βασικές κεμαλικές αρχές. Αυτό που διαφοροποιεί, ωστόσο, την παρούσα κατάσταση είναι το γεγονός πως η τωρινή εκδοχή του εθνικισμού είναι ιδιαίτερα στρατευμένη. Η δυναμική και ηγεμονική παρουσία του εθνικισμού εντός της τουρκικής βουλής, εκτός του ότι αναδεικνύει μια γενικότερη τάση μέσα στην κοινωνία και την πολιτεία, θα πρέπει να μας θέσει σε ιδιαίτερη εγρήγορση, καθώς δίνεται στα εθνικιστικά και ακροδεξιά στοιχεία μια άνευ προηγουμένου πρόσβαση στο νομοθετικό σώμα της χώρας, το οποίο θα καθορίσει το μέλλον της και, κατ' επέκταση, ενδεχομένως να ορίσει και την εξωτερική της πολιτική. [...]

¹ Ο Νίκος Χριστοφής είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Τουρκικής Ιστορίας και Πολιτικής, Shaanxi Normal University, Κίνα

² Νίκος Χριστοφής (επιμ.), *Η «Νέα» Τουρκία του Ερντογάν. Πριν και Μετά την Απόπειρα Πραξικοπήματος*, Αθήνα: Leader Books, 2021.

σωπούνται 16 κόμματα στην τουρκική Εθνοσυνέλευση.³ Ωστόσο, μια προσεκτική ματιά αποκαλύπτει πως το στοιχείο που χαρακτηρίζει τα περισσότερα κόμματα είναι ο εθνικισμός. Η πλήρης επικράτηση εθνικιστικών, ακροδεξιών και συντηρητικών δυνάμεων εντοπίζεται οριζόντια, σχεδόν σε όλο το πολιτικό φάσμα.

Σίγουρα ο εθνικισμός στην Τουρκία δεν είναι κάτι νέο. Από την ίδρυση του τουρκικού κράτους, το 1923, αποτέλεσε έναν από τους κύριους πυλώνες του, καθώς υπήρξε μία από τις βασικές κεμαλικές αρχές. Αυτό που διαφοροποιεί, ωστόσο, την παρούσα κατάσταση είναι το γεγονός πως η τωρινή εκδοχή του εθνικισμού είναι ιδιαίτερα στρατευμένη. Η δυναμική και ηγεμονική παρουσία του εθνικισμού εντός της τουρκικής βουλής, εκτός του ότι αναδεικνύει μια γενικότερη τάση μέσα στην κοινωνία και την πολιτεία, θα πρέπει να μας θέσει σε ιδιαίτερη εγρήγορση, καθώς δίνεται στα εθνικιστικά και ακροδεξιά στοιχεία μια άνευ προηγουμένου πρόσβαση στο νομοθετικό σώμα της χώρας, το οποίο θα καθορίσει το μέλλον της και, κατ' επέκταση, ενδεχομένως να ορίσει και την εξωτερική της πολιτική. Φυσικά, η Τουρκία δεν συνιστά κάποια ιδιαιτερότητα, αλλά μία ακόμα περίπτωση, παγκοσμίως, όπου το αυξανόμενο κλίμα λαϊκισμού και αυταρχισμού αποτελεί τον κανόνα παρά την εξαίρεση. Λαμβάνοντας υπόψη τις παγκόσμιες εξελίξεις και τις δυναμικές που δημιουργήσε ο άκρατος καπιταλισμός και η παγκόσμια οικονομική κρίση στα τέλη της δεκαετίας του 2000, αλλά και την εμφάνιση αυταρχικών καθεστώτων ανά τον κόσμο, δεν θα έπρεπε να αποτελεί έκπληξη η εξίσου αυταρχική στροφή και η επικράτηση του εθνικισμού στις πρόσφατες τουρκικές εκλογές, καθώς αποτυπώνουν τη συντηρητικοποίηση, ακόμα και τον εκφασισμό, της τουρκικής κοινωνίας, – μια παγκόσμια τάση που παρατηρείται και αλλού, από τη Βραζιλία και την Αμερική έως την Ιταλία και την Ουγγαρία. Το ίδιο αποτυπώνεται άλλωστε και στις πρόσφατες ελληνικές εκλογές όπου εκλέχθηκαν στην βουλή τέσσερα ακροδεξιά κόμματα (2/3 των βουλευτών).

Όπως διαμορφώθηκαν τα αποτελέσματα των εκλογών, τα δύο τρίτα των βουλευτών ανήκουν σε δεξιά και ακροδεξιά κόμματα. Από τη μια, το MHP, ήδη από το 2015, και επίσημα από το 2016, αποτελεί ανοιχτά τον ισχυρότερο σύμμαχο του κυβερνώντος AKP, μέσω του οποίου μάλιστα κατάφερε να βρει πρόσβαση και να προωθήσει την ευρασιατική του ατζέντα και να συμβάλει στη στρατιωτικοποίηση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, όπως, για παράδειγμα, συνέβη με την επαναφορά του δόγματος της «Γαλάζιας Πατρίδας». Τη Λαϊκή Συμμαχία (Cumhur İttifakı), όπως ονομάζεται, συμπληρώνουν δύο ακόμα δεξιά εθνικιστικά κόμματα: το ισλαμοεθνικιστικό Κόμμα της Μεγάλης Ενότητας (Büyük

Birlik Partisi) και το Κόμμα της Νέας Ευημερίας (Yeniden Refah Partisi), συνεχιστής του Κόμματος της Ευημερίας (Refah

Partisi) που απαγορεύτηκε το 1998 και ασπάζεται τις αρχές του «Εθνικού Οράματος» του Νετζμεντίν Ερμπακάν, πατέρα, άλλωστε, του ιδρυτή του, Φατίχ

Ερμπακάν. Σε αυτά θα πρέπει να προστεθεί και το ακραίο σουνιτικό, κουρδικό, ισλαμικό κόμμα

HÜDA PAR, που κινείται στις παραδόσεις της τουρκικής Χεζμπολάχ, το οποίο κατάφερε να

εκλέξει 4 βουλευτές στην Εθνοσυνέλευση. Μην ξεχνάμε πως Τούρκοι εθνικιστές, όπως ο Σινάν

Ογάν, βλέπει τον κουρδικό ισλαμισμό του κόμματος ως το αντίθετο της τουρκο-ισλαμικής σύνθεσης που πρεσβεύουν. Ο ίδιος ο Ογάν, μάλιστα, το

εξομοίωσε με τον κουρδικό εθνικισμό του Δημοκρατικού Κόμματος των Λαών (HDP).

Δικαιολογημένα ίσως, τα φώτα της δημοσιότητας έπεσαν πάνω στον Ογάν. Ωστόσο, αυτό που ίσως δεν αναφέρεται αρκετά ή δεν του δίνεται η απαραίτητη σημασία και προσοχή, είναι πως ο ρόλος που θα διαδραμάτιζε ο ακροδεξιός εθνικισμός στο νέο πολιτικό σκηνικό της Τουρκίας ήταν, κατά κάποιο τρόπο, προδιαγεγραμμένος, ανεξαρτήτως του νικητή των εκλογών.

[...]

Στον κύριο αντιπολιτευτικό χώρο, αυτόν της Εθνικής Συμμαχίας (Millet İttifakı), εκτός από το Καλό Κόμμα (İYİ Parti) της Μεράλ Άκσενερ, το οποίο ανήκει στον παραδοσιακό ακροδεξιό χώρο και ιδρύθηκε μετά την αποχώρησή της ιδρύτριάς του από το ΜΗΡ (η ίδια η Άκσενερ είναι γνωστή για τις ακροδεξιές της θέσεις και πράξεις ήδη από τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, μία από τις σκοτεινότερες περιόδους της αντικουρδικής καταπίεσης, όταν υπήρξε υπουργός Εσωτερικών), εντοπίζουμε το Κόμμα της Ευτυχίας (Saadet Partisi). Και αυτό προέρχεται από το Κόμμα της Ευημερίας, όπως και το ΑΚΡ άλλωστε, και αποτελεί τη συντηρητική πτέρυγα του τότε κόμματος, ενώ το αντι-ερντογανικό μπλοκ υποστηρίζεται από τους πρώην συνεργάτες του Ερντογάν και ηγετικά μέλη του ΑΚΡ, τον Αχμέτ Νταβούτογλου (Κόμμα του Μέλλοντος, Gelecek Partisi) και τον Αλί Μπαμπατζάν (Κόμμα της Δημοκρατίας και Προόδου, DEVA). Τέλος, τη συμμαχία συμπληρώνει το Δημοκρατικό Κόμμα (Demokrat Parti), το οποίο αυτοπροσδιορίζεται ως κεντροδεξιό, φιλελεύθερο, αλλά από τις εκλογές του 2018 και μετά η υποστήριξη που προσέφερε στην Άκσενερ το μετέτρεψε, σύμφωνα με την ίδια, σε «αδελφό» κόμμα.⁴

Παράλληλα, όμως, τα τελευταία χρόνια άρχισε να διαμορφώνεται μια ακόμα τάση, ένας άλλος πόλος, ξεκάθαρα πιο συντηρητικός, ξενοφοβικός και βαθύτατα ρατσιστικός και εθνικιστικός. Η «Συμμαχία ΑΤΑ» (που σημαίνει «πρόγονος»), υπό την ηγεσία του Σινάν Ογάν, έμελλε να παίξει τον καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του τελικού αποτελέσματος. Ο Ογάν, γνωστός για τις ακροδεξιές, αντικουρδικές και σοβινιστικές του θέσεις, προερχόμενος και ο ίδιος, όπως και η Μεράλ Άκσενερ, από το ΜΗΡ, υποστηρίχτηκε από ένα συνασπισμό μικρών υπερεθνικιστικών κομμάτων. Ο ίδιος υπήρξε συνεργάτης του πρώην αρχηγού των Γκρίζων Λύκων, της ακροδεξιάς νεολαίας του ΜΗΡ, Νιχάτ Τσετίγκαγια, ενεπλάκη με την πολιτική τη δεκαετία του 2000 και επελέγη αρχικά σύμβουλος εξωτερικής πολιτικής και αργότερα, το 2011, μέλος του κοινοβουλίου με το Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης. Αποχώρησε από το ΜΗΡ μαζί με άλλα στελέχη μετά τις εκλογές του 2018, όταν το κόμμα συνασπίστηκε με το ΑΚΡ, επειδή θεώρησε πως έχασε την ταυτότητά του.

Δικαιολογημένα ίσως, τα φώτα της δημοσιότητας έπεσαν πάνω στον Ογάν. Ωστόσο, αυτό που ίσως δεν αναφέρεται αρκετά ή δεν του δίνεται η απαραίτητη σημασία και προσοχή, είναι πως ο ρόλος που θα διαδραμάτιζε ο ακροδεξιός εθνικισμός στο νέο πολιτικό σκηνικό της Τουρκίας ήταν, κατά κάποιον τρόπο, προδιαγεγραμμένος, ανεξαρτήτως του νικητή των εκλογών.

Ήδη από τις 24 Μαΐου, μετά, δηλαδή, τον πρώτο γύρο των εκλογών, ένα μικρό, αλλά εξίσου σημαντικό κόμμα της συμμαχίας, το Κόμμα της Νίκης (Zafer Partisi), με επικεφαλής τον Ουμίτ Οζντάγ, πρόσφερε την υποστήριξή του στον Κιλιτσντάρογλου, με την προϋπόθεση ο τελευταίος να υιοθετήσει διαφορετική στάση όσον αφορά τους πρόσφυγες και τους Κούρδους, όπως και έπραξε. Ο Ουμίτ Οζντάγ δεν είναι κάποιος άγνωστος στην πολιτική σκηνή της Τουρκίας, πόσο μάλλον στους ακροδεξιούς κύκλους. Τουναντίον, είναι κυριολεκτικά και μεταφορικά παιδί της ακροδεξιάς, αφού ο πατέρας του, Μουζαφέρ Οζντάγ, ήταν ένας από τους ιδρυτές του ΜΗΡ, μαζί με τον ιστορικό ηγέτη του Άλπαρσλαν Τουρκές ή, αλλιώς, *Vasbuğ*, ηγέτης, καπετάνιος της ακροδεξιάς.

Μια γρήγορη ματιά σε κάποιες από τις δηλώσεις ή στο μανιφέστο του αποκαλύπτει μία από τις περισσότερο σκληροπυρηνικές στάσεις μεταξύ των τουρκικών κομμάτων. Το κύριο θέμα της πολιτικής του ατζέντας αποτέλεσαν, όπως αναφέρθηκε ήδη, οι πρόσφυγες. Σε μια από τις δηλώσεις του ανέφερε πως οι δυνάμεις του ιμπεριαλισμού χρησιμοποίησαν τους πρόσφυγες ως μέσο για να επιτεθούν στην Τουρκία, όπως είχαν χρησιμοποιήσει έναν αιώνα πριν τον ελληνικό στρατό, κάνοντας αναφορά στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-1922, ενώ κατηγόρησε τους πρόσφυγες ότι παίρνουν τις δουλειές Τούρκων πολιτών και πως εξαιτίας τους ανέβηκαν οι τιμές των προϊόντων. Μάλιστα, δεσμεύτηκε να υλοποιήσει το σχέδιο με το όνομα «Κάστρο της Ανατολής», ώστε να εμποδίσει

4 <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/dpden-aksener-karari-191415h.htm>.

“

[...]

αυτό που διέψευσε πανηγυρικά πολλές εταιρείες δημοσκοπήσεων ήταν η ποσοστιαία διαφορά μεταξύ πρώτου και δεύτερου (Ερντογάν - Κιλιτσντάρογλου), το ποσοστό που κέρδισε ο τρίτος προεδρικός υποψήφιος (Σινάν Ογάν), αλλά και συνολικά το αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών, γεγονός που αποτέλεσε τον κύριο λόγο που εξανάγκασε τον Κιλιτσντάρογλου να «καταστρέψει» ό,τι έχτισε τον προηγούμενο χρόνο. Δηλαδή, το ανανεωμένο κύμα εθνικισμού, το οποίο δεν χαρακτηρίζεται από την παραδοσιακή ομοιογένεια, δεν εκφράζεται περιστασιακά, αλλά μετατρέπεται σταδιακά σε στάση ζωής απέναντι στα βασικά διλήμματα της δύσκολης καθημερινότητας.

[...]

την είσοδο νέων προσφύγων που ζητούν άσυλο. Μέσω του προσφυγικού αποφάσισε να χτυπήσει το ΑΚΡ, το οποίο κατηγορήσε πως «έβαλε μια δημογραφική βόμβα» στη χώρα, αλλά και το ΣΗΡ, για το οποίο ισχυρίστηκε πως θέλει να «μετατρέψει το κράτος σε φιλανθρωπικό ίδρυμα». Φυσικά, το προσφυγικό δεν αποτέλεσε μονοπώλιο του Κόμματος της Νίκης, αλλά ο Οζντάγ ήταν ο μόνος που κατηγορήσε ζωντανά από τηλεοράσεως τους πρόσφυγες ότι κλέβουν, λεηλατούν και εκμεταλλεύονται το τουρκικό κράτος και τους πολίτες του.⁵

Όπως παρατήρησε πολύ εύστοχα ο Νίκος Μούδουρος, αν και οι δημοσκοπήσεις δεν έπεσαν έξω όσον αφορά την πρόβλεψη των δύο εκλογικών γύρων, αυτό που διέψευσε πανηγυρικά πολλές εταιρείες δημοσκοπήσεων ήταν η ποσοστιαία διαφορά μεταξύ πρώτου και δεύτερου (Ερντογάν - Κιλιτσντάρογλου), το ποσοστό που κέρδισε ο τρίτος προεδρικός υποψήφιος (Σινάν Ογάν), αλλά και συνολικά το αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών, γεγονός που αποτέλεσε τον κύριο λόγο που εξανάγκασε τον Κιλιτσντάρογλου να «καταστρέψει» ό,τι έχτισε τον προηγούμενο χρόνο. Δηλαδή, το ανανεωμένο κύμα εθνικισμού, το οποίο δεν χαρακτηρίζεται από την παραδοσιακή ομοιογένεια, δεν εκφράζεται περιστασιακά, αλλά μετατρέπεται σταδιακά σε στάση ζωής απέναντι στα βασικά διλήμματα της δύσκολης καθημερινότητας.⁶

Αποτελεί πραγματικότητα πως αριστερές ή σοσιαλδημοκρατικές αξίες θα αντιπροσωπεύονται από εδώ και στο εξής ακόμα λιγότερο στην τουρκική βουλή. Πράγματι, το κίνητρο πίσω από αυτή τη στροφή του Κιλιτσντάρογλου αυτό ακριβώς καταδεικνύει. Αν και οι απόψεις της Άκσενερ δεν ήταν άγνωστες στο ζήτημα των προσφύγων, η υιοθέτηση μιας αντιπροφυγικής ρητορικής, σε σημείο ανοιχτής ρατσιστικής επίθεσης, από τον Κιλιτσντάρογλου, ο οποίος βρέθηκε να υπόσχεται πως θα απελάσει όλους τους πρόσφυγες (siğir macılar) και παράνομους (kaçaklar) εντός ενός έτους, ήταν κάτι νέο. Μάλιστα, έφτασε σε σημείο να εφιστά την προσοχή του λαού στους μετανάστες και τους πρόσφυγες που «απειλούν την επιβίωση του έθνους», ενώ επανέφερε το παραδοσιακό εθνικιστικό κλισέ περί των

5 Για τις δηλώσεις του Ουμίτ Οζντάγ και το μανιφέστο του κόμματος, βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=iQ4ALEurImc> και <https://zaferpartisi.org.tr/wp-content/uploads/2022/03/Manifesto.pdf>. Για επιπλέον δηλώσεις, βλ. <https://zaferpartisi.org.tr/umit-ozdag-30-agustos-ve-zafer-partisi-kurulus-kutlamasinda-konustu/> https://reubensilverman.wordpress.com/2023/05/24/far-right-at-the-center/#_ftnref4 και <https://www.indyturk.com/node/405336/siyaset/%C3%BCmit-%C3%B6zda%C4%9F-biz-yabanc%C4%B1-sermayenin-de%C4%9Fil-t%C3%BCrk-sermayesinin-%C3%B6n%C3%BCn%C3%BC-a%C3%A7aca%C4%9F%C4%B1z..>

6 <https://www.philenews.com/politiki/article/1315077/analisi-mia-pagkosmia-alla-ke-tourkiki-pragmatikotita/>.

“

Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο Τούρκος πρόεδρος παρουσιάζεται πλέον ως ο βασικός ενοποιητικός παράγοντας των ρευμάτων του ισλαμισμού, του εθνικισμού και του συντηρητισμού, όπως άλλωστε επιχειρεί να κάνει εναντίον όλων των μειονοτικών ομάδων, όπως οι Κούρδοι, αλλά και γενικότερα έναντι όλων των διαφωνούντων. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο πως, αν παρατηρήσει κάποιος την πολιτική του, θα δει πως επωφελήθηκε από την υιοθέτηση και προώθηση του εθνικισμού, όχι από αυτήν του ισλαμισμού. [...]

«συνόρων που αποτελούν την τιμή και την αξιοπρέπεια» του έθνους. Ταυτόχρονα δε, επιχειρήσε να αντιπαλέψει την πολιτική και το πρόγραμμα του ΑΚΡ περί «Νέας» Τουρκίας, αλλά και να οικειοποιηθεί το αφήγημα του «Αιώνα της Τουρκίας», στοιχεία που αποτελούν τον κυρίαρχο λόγο του πολιτικού προγράμματος του ΑΚΡ, σε μια απέλπιδα προσπάθεια να αποσπάσει τους αναποφάσιστους και την ακροδεξιά ψήφο.

Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο Τούρκος πρόεδρος παρουσιάζεται πλέον ως ο βασικός ενοποιητικός παράγοντας των ρευμάτων του ισλαμισμού, του εθνικισμού και του συντηρητισμού, όπως άλλωστε επιχειρεί να κάνει εναντίον όλων των μειονοτικών ομάδων, όπως οι Κούρδοι, αλλά και γενικότερα έναντι όλων των διαφωνούντων. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο πως, αν παρατηρήσει κάποιος την πολιτική του, θα δει πως επωφελήθηκε από την υιοθέτηση και προώθηση του εθνικισμού, όχι από αυτήν του ισλαμισμού. Αυτός ο ενοποιητικός ρόλος του Ερντογάν, σε συνδυασμό με τον πλήρη έλεγχο του κρατικού μηχανισμού, την πόλωση και τον διχασμό στον οποίο υπήρξε καταλύτης, φάνηκε ότι επιβραβεύτηκε. Αυτές οι εκλογές έπαιξαν ρόλο δημοψηφίσματος και ο τουρκικός λαός έδειξε την προτίμησή του: την πόλωση, τον εθνικισμό, τον ρατσισμό, και τη συνέχιση μιας ανελεύθερης, ακόμα και αυταρχικής δημοκρατίας. Ο διαμοιρασμός των εδρών στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση δείχνει τέλος, πως η προεκλογική εκστρατεία της Λαϊκής Συμμαχίας βασισμένη στην τυπική πολιτική του *kulturkampf* σύμφωνα με την οποία η αντιπολίτευση δαιμονοποιείται, στοχοποιείται και παρουσιάζεται ως εχθρική, προδοτική, και πάνω απ' όλα, ως εσωτερικός εχθρός που συνεργάζεται με τρομοκράτες (βλ. Κούρδους), παραμένει ακόμα το πιο χρήσιμο εργαλείο για να κερδηθούν οι εθνικές εκλογές. Με άλλα λόγια, όπως σημειώνει ο Ερσίν Καλαϊτζιογλου, η πολιτική του *kulturkampf* κέρδισε.⁷ Δυστυχώς, πλέον, για να ανατραπεί αυτή η κατάσταση, η Τουρκία θα πρέπει να περιμένει δεκαετίες – αν το πετύχει ποτέ.

7 <https://www.politikyol.com/14-mayis-2023-secimleri-kulturkampf-kazandi/>.

**Η ΤΟΥΡΚΙΑ
ΚΑΙ Η
ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ, ΜΕΤΑ
ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ**

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ, ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΔΕΡΙΖΙΩΤΗΣ¹

“

Οι εσωτερικές εξελίξεις που οδήγησαν στην κατάρρευση της συνεργασίας Ερντογάν-Γκιουλέν και στην έναρξη μιας πολιτικής σύγκρουσης στο προσκήνιο και στο παρασκήνιο, επηρέασαν και την πορεία της εξωτερικής πολιτικής, ειδικότερα μετά την έναρξη του Συριακού εμφυλίου πολέμου το 2011 και τα γεγονότα στο πάρκο Γκεζί το 2013. Η κριτική που δεχόταν η κυβέρνηση για την άνοδο του αυταρχισμού στο εσωτερικό και την διφορούμενη στάση της απέναντι στις δυνάμεις του ισλαμικού φονταμενταλισμού στη Συρία και το Ιράκ, έφεραν έντονες τριβές με τη Δύση, επιβεβαιώνοντας την αυτονόμηση της εξωτερικής πολιτικής της Άγκυρας.

[...]

Η τουρκική εξωτερική πολιτική είναι ένα πεδίο μελέτης, με σύνθετες διεθνείς διαστάσεις, ανάλογες της γεωπολιτικής επίδρασης που έχει η Τουρκία στο περιβάλλον της λόγω των ιδιαίτερων γεωγραφικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών της. Εξωτερική και εσωτερική πολιτική αποτελούν δύο διακριτά πεδία που αλληλεπιδρούν συστηματικά, τα οποία επηρεάζονται βαθιά από σειρά παραμέτρων που περιστρέφονται γύρω από ιδεολογικούς και οικονομικούς παράγοντες, αλλά και την ασφάλεια, την κοινωνία και τον πολιτισμό. Η Τουρκία δεν αποτελεί εξαίρεση σε αυτή τη διαδικασία. Η γεωγραφική της θέση σε συνδυασμό με το κοινωνικό και θρησκευτικό μωσαϊκό της και το παρελθόν της ως κυρίαρχη αυτοκρατορία στην ευρύτερη περιοχή, την έχει καταστήσει -από τα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας- επιδραστικό παράγοντα στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, των Βαλκανίων και του Καυκάσου· μια συνθήκη που ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και η ψυχροπολεμική περίοδος την έφεραν μπροστά σε διλήμματα και δύσκολες επιλογές. Η απόφασή της να ενταχθεί στον δυτικό πόλο δεν αποτέλεσε πανάκεια, καθώς οι περιφερειακές προκλήσεις, όπως οι αραβοϊσραηλινοί πόλεμοι, το Κυπριακό, ο πόλεμος Ιράν-Ιράκ και η Ισλαμική επανάσταση, την έφεραν σε δύσκολη θέση, διότι συχνά καλούνταν να ισορροπήσει μεταξύ των θέσεων της δυτικής συμμαχίας και των παγιωμένων τουρκικών συμφερόντων στην περιοχή.

Στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, αναδεικνύεται ως το φερέφωνο της αμερικανικής στρατηγικής σε μια προσπάθεια δυτικής διεϊσδυσης στις ανεξάρτητες χώρες της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου. Από το 2002 και μετά εμφανίζει έντονες τάσεις αυτονόμησης της εξωτερικής πολιτικής της, που προσομοιάζουν στο ακραίο αφήγημα

ενός καινούριου πόλου στη διεθνή πολιτική σκηνή, ο οποίος θα λειτουργήσει ανταγωνιστικά και όχι συγκρουσιακά σε σχέση με την Δύση. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, παρατηρεί κανείς ότι κατά την διακυβέρνηση του ΑΚΡ, η τουρκική εξωτερική πολιτική παρουσιάζεται ευμετάβλητη, καθώς έχει βρεθεί από το δόγμα Νταβούτογλου των μηδενικών προβλημά-

¹ Ο Αντώνης Δεριζιώτης είναι επικεφαλής του Τμήματος Τουρκικών Σπουδών, Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων (ΙΔΟΣ) και Λέκτορας, Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών (ΤΣΣΑΣ), ΕΚΠΑ.

των με τους γείτονες, στο Σύνδρομο της Λωζάννης και τον μαζιμαλισμό της «Γαλάζιας Πατρίδας».

Οι εσωτερικές εξελίξεις που οδήγησαν στην κατάρρευση της συνεργασίας Ερντογάν-Γκιουλέν και στην έναρξη μιας πολιτικής σύγκρουσης στο προσκήνιο και στο παρασκήνιο, επηρέασαν και την πορεία της εξωτερικής πολιτικής, ειδικότερα μετά την έναρξη του Συριακού εμφυλίου πολέμου το 2011 και τα γεγονότα στο πάρκο Γκεζί το 2013. Η κριτική που δεχόταν η κυβέρνηση για την άνοδο του αυταρχισμού στο εσωτερικό και την διφορούμενη στάση της απέναντι στις δυνάμεις του ισλαμικού φονταμενταλισμού στη Συρία και το Ιράκ, έφεραν έντονες τριβές με τη Δύση, επιβεβαιώνοντας την αυτονόμηση της εξωτερικής πολιτικής της Άγκυρας. Παράλληλα, η κρίση στις ρωσο-τουρκικές σχέσεις που προκάλεσε η κατάρριψη του ρωσικού βομβαρδιστικού αεροπλάνου από τουρκικά αντιαεροπορικά πυρά το 2015, αποτέλεσε την αφορμή για τον επαναπροσδιορισμό των διμερών σχέσεων Άγκυρας-Μόσχας το καλοκαίρι του 2016 και την έναρξη μιας στενής συνεργασίας στο πλαίσιο του συριακού εμφυλίου πολέμου, αλλά και τη διεύρυνση των εμπορικών και οικονομικών σχέσεών τους, προκαλώντας περαιτέρω ένταση στις σχέσεις με τις ΗΠΑ. Αντιστοίχως, και στις σχέσεις με την ΕΕ παρατηρεί κανείς μια μεταστροφή, από μια πολιτική δομημένη γύρω από την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας, με βάση τις μεταρρυθμίσεις στο πνεύμα του ευρωπαϊκού κεκτημένου, στις οποίες προχώρησαν οι τουρκικές κυβερνήσεις από το 1999, προς μια απομάκρυνση από την ΕΕ μετά το 2006, με αποκορύφωμα την προσφυγική κρίση του 2015, η οποία δοκίμασε τα όρια στις σχέσεις Άγκυρας-Βρυξελλών. Η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Τουρκία το 2022 ήταν καταδικαστική, καθώς υπογράμμισε τα προβλήματα της ανυπαρξίας του κράτος δικαίου και της αποδόμησης των δημοκρατικών θεσμών, την κατάσταση στα νοτιοανατολικά της χώρας, την απουσία του πολιτικού ελέγχου στις δυνάμεις ασφαλείας, την έλλειψη της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, την συνεχή υποβάθμιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη διαφθορά, κ.α.² Επί της ουσίας, η ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας έχει ανασταλεί, ενώ η επανεκλογή του Ερντογάν στην προεδρία σημαίνει ότι ακόμα και η προοπτική να αναβιώσει, είναι πολύ απομακρυσμένη.

Η νίκη του Ερντογάν και ο νέος υπουργός εξωτερικών

Η νίκη του Ερντογάν και της Λαϊκής Συμμαχίας έχει φέρει τον Τούρκο πρόεδρο σε θέση ισχύος, παρά τις

² Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, "Türkiye Report 2022", *European Commission*, Brussels, 12/10/2022.

όποιες απώλειες σε κοινοβουλευτικές έδρες (323 αντί 336 από τις 600 του κοινοβουλίου) και το γεγονός ότι στις προεδρικές εκλογές χρειάστηκε την δεύτερη Κυριακή για να επικρατήσει.

Ο νέος Υπουργός Εξωτερικών, Χακάν Φιντάν, είναι από τους πλέον έμπιστους συνεργάτες του προέδρου, με αδιάλειπτη παρουσία στον στενό κύκλο των στελεχών του από το 2003. Διετέλεσε διοικητής της ΜΙΤ (2010-2023), ενώ πριν από αυτό, ήταν διευθυντής της ΤΙΚΑ (Τουρκική Υπηρεσία Συνεργασίας και Συντονισμού), υπεύθυνος για την υλοποίηση της πολιτικής «ήπιας ισχύος» στις εξωτερικές σχέσεις της Τουρκίας. Υπό την διεύθυνσή του, η ΤΙΚΑ διεύρυνε τις δραστηριότητές της, πέρα από το Αζερμπαϊτζάν και τις χώρες της Κεντρικής Ασίας, σε χώρες της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής. Ο ρόλος του στον χώρο της διπλωματίας και της υπηρεσίας πληροφοριών, υπήρξε καταλυτικός για τη διόγκωση της τουρκικής επιρροής στο διεθνή χώρο και είναι χαρακτηριστικό ότι επί των ημερών του, η ΜΙΤ τετραπλασιάστηκε σε μέγεθος και δεν επηρεάστηκε από τις μεγάλες εκκαθαρίσεις της περιόδου 2016-2018 που ακολούθησαν την απόπειρα πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016. Έπαιξε, επίσης, σημαντικό ρόλο στην πολιτική του ΑΚΡ στο κουρδικό ζήτημα και ειδικότερα, στις αποτυχημένες προσπάθειες της τουρκικής κυβέρνησης προς την κατεύθυνση της σταδιακής επίλυσης του κουρδικού ζητήματος, καθώς συμμετείχε το 2009 στις μυστικές συνομιλίες με το ΡΚΚ στο Όσλο και το 2012 συνάντησε στο Ιμραλί τον Αμπντουλάχ Οτζαλάν.³ Επιπλέον, ήταν ο μοναδικός που διατήρησε ανοικτή την επικοινωνία με το Τελ-Αβίβ μετά την υπόθεση του «Στολίσκου για τη Γάζα» το 2010 και την κατάρρευση των τουρκο-ισραηλινών σχέσεων. Είχε, επίσης, νευραλγικό ρόλο στη δραστηριοποίηση ένοπλων ισλαμιστικών ομάδων κατά των δυνάμεων του Άσαντ στη Συρία, ενώ μετά το 2020 ανέλαβε την προσπάθεια αποκατάστασης των σχέσεων με την συριακή κυβέρνηση. Τέλος, έπαιξε ρόλο-κλειδί στις εκτεταμένες εκκαθαρίσεις στο εσωτερικό της Τουρκίας, μετά το 2016. Είναι ξεκάθαρη, επομένως, η πολυσχιδής δραστηριότητά του στην τουρκική διπλωματία αλλά και στην εσωτερική πολιτική της χώρας, τόσο στο προσκήνιο αλλά ειδικά στο παρασκήνιο.

Ο διορισμός του Χακάν Φιντάν δεν κρύβει συμβιβασμούς, καθώς πρόκειται για ένα πρόσωπο της απολύτου εμπιστοσύνης του προέδρου. Προτεραιότητα του Ερντογάν θα είναι η συνέχεια της δυναμικής παρουσίας της Τουρκίας στο διεθνή στίβο. Για να το επιτύχει αυτό,

³ Anthony Derisiotis, “Erdoğan, Turkey’s Kurds and the Regionalisation of the Kurdish Issue”, *New Middle Eastern Studies*, 9:1, σ.58.

“

Ο διορισμός του Χακάν Φιντάν δεν κρύβει συμβιβασμούς, καθώς πρόκειται για ένα πρόσωπο της απολύτου εμπιστοσύνης του προέδρου. Προτεραιότητα του Ερντογάν θα είναι η συνέχεια της δυναμικής παρουσίας της Τουρκίας στο διεθνή στίβο. Για να το επιτύχει αυτό, θα εξακολουθήσει να ισορροπεί μεταξύ της στρατηγικής σχέσης της Άγκυρας με τη Δύση σε διαφορετικά πεδία, παράλληλα με τις διευρυμένες σχέσεις της με τη Ρωσία. Μπορεί κανείς να υποθέσει με ασφάλεια ότι η Άγκυρα θα συνεχίσει να προβάλλει τον διττό ρόλο της στον πόλεμο Ουκρανίας-Ρωσίας, καθώς και τις παρεμβάσεις της για την συμφωνία εξαγωγής ουκρανικών σιτηρών. Έχει καταφέρει να υποστηρίξει πολιτικά και στρατιωτικά την Ουκρανία, χωρίς όμως να αποξενώσει οικονομικά την Ρωσία. [...]

θα εξακολουθήσει να ισορροπεί μεταξύ της στρατηγικής σχέσης της Άγκυρας με τη Δύση σε διαφορετικά πεδία, παράλληλα με τις διευρυμένες σχέσεις της με τη Ρωσία. Μπορεί κανείς να υποθέσει με ασφάλεια ότι η Άγκυρα θα συνεχίσει να προβάλλει τον διττό ρόλο της στον πόλεμο Ουκρανίας-Ρωσίας, καθώς και τις παρεμβάσεις της για την συμφωνία εξαγωγής ουκρανικών σιτηρών. Έχει καταφέρει να υποστηρίξει πολιτικά και στρατιωτικά την Ουκρανία, χωρίς όμως να αποξενώσει οικονομικά την Ρωσία. Έχει δηλώσει ότι υποστηρίζει την επιστροφή όλων των υπό ρωσική κατοχή εδαφών στην Ουκρανία, παρόλα αυτά η σχέση της με την Ρωσία, η οποία βασίζεται σε εμπορικά, ενεργειακά, οικονομικά και στρατηγικά στοιχεία, παραμένει ισχυρή και οι ενδείξεις μετά τις εκλογές είναι ότι θα συνεχίσει στο ίδιο πλαίσιο.

ΗΠΑ, NATO και ρωσοτουρκικές σχέσεις

Οι σχέσεις με τις ΗΠΑ θα παραμείνουν προβληματικές, μεταξύ άλλων, λόγω και των ρωσοτουρκικών σχέσεων. Δεν αναμένεται όμως να φτάσουν σε ρήξη. Για τις ΗΠΑ η Τουρκία έχει ιδιαίτερη γεωπολιτική σημασία. Αντιστοίχως, ούτε η Τουρκία επιθυμεί οριστική ρήξη με την Ουάσιγκτον, καθώς σε ένα τέτοιο σενάριο θα αυξανόταν η εξάρτησή της από την Ρωσία και θα ενισχυόταν η υπέρ του ευρασιανισμού ρητορική εντός της χώρας. Ο Ερντογάν διεκδίκησε σχεδόν εξ' αρχής μια αυτόνομη εξωτερική πολιτική, ώστε να σταματήσει η εξάρτηση της Τουρκίας από τη Δύση και θα συνεχίσει να το κάνει. Θα προσπαθήσει να διατηρήσει την Τουρκία σε ένα ανταγωνιστικό ρόλο απέναντι στις ΗΠΑ και τη Ρωσία, αποφεύγοντας μια συγκρουσιακή πορεία με οποιαδήποτε από τις δύο.

Οι ρωσοτουρκικές σχέσεις έχουν επιβαρύνει σημαντικά και τις σχέσεις της Τουρκίας με την βορειοατλαντική συμμαχία, ειδικότερα μετά την αγορά του ρωσικού αντι-πυραυλικού συστήματος S-400. Οι κυρώσεις που επέβαλε η Ουάσιγκτον στην Άγκυρα περιλαμβάνουν και την αποβολή της Τουρκίας από το πρόγραμμα των μαχητικών F35.⁴ Ένα άλλο φλέγον ζήτημα αποτελούν οι αιτήσεις της Φινλανδίας και της Σουηδίας για ένταξη στο NATO, οι οποίες κατατέθηκαν τον Μάιο του 2022.⁵ Η Τουρκία καθυστέρησε την διαδικασία ένταξης και των δύο υποψηφίων χωρών, κατηγορώντας τις για τη στάση τους απέναντι στην τρομοκρατία. Ενώ στην περίπτωση της Φινλανδίας η Άγκυρα προχώρησε στην επικύρωση της υποψηφιοτήτάς της στα τέλη του Μαρτίου 2023, εξακολουθεί να μπλοκάρει την σουηδική υποψηφιοτητα, θεωρώντας ότι η Στοκχόλμη παραμένει παθητική απέναντι στους Κούρδους «τρομοκράτες» και στα αιτήματα της Άγκυρας. Προεκλογικά η στάση του Ερντογάν ενδεχομένως να υπαγορευόταν σε κάποιο βαθμό από την προσπάθεια να αποπροσανατολίσει την τουρκική κοινή γνώμη από την κρίση του κόστους διαβίωσης στη χώρα, αλλά και από την επιθυμία να αναδεικνύεται η Τουρκία ως μια χώρα με διεθνή επιρροή. Μετεκλογικά, φαίνεται ότι η Άγκυρα επιθυμεί διακαώς να

Μετεκλογικά, φαίνεται ότι η Άγκυρα επιθυμεί διακαώς να επιτύχει μια συμφωνία με τις ΗΠΑ σχετικά με την προμήθεια μαχητικών F-16 και χρησιμοποιεί ως αντάλλαγμα την τουρκική έγκριση της σουηδικής υποψηφιοτητας. Αν και αυτό το σενάριο το αρνούνται και οι δύο πλευρές, είναι δεδομένο ότι η Ουάσιγκτον θέλει να ολοκληρωθεί η ένταξη της Σουηδίας πριν την επικείμενη σύνοδο του NATO στη Λιθουανία, στις 11-12 Ιουλίου. [...]

4 Valerie Insinna, "Turkish suppliers to be eliminated from F-35 program in 2020", *Defense News*, <https://www.defensenews.com/air/2019/06/07/turkish-suppliers-to-be-eliminated-from-f-35-program-in-2020/>, 7 Ιουνίου 2019.

5 Βλ. "Turkey approves Finland-NATO membership bid", *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-65132527>, 31 Μαρτίου 2023.

επιτύχει μια συμφωνία με τις ΗΠΑ σχετικά με την προμήθεια μαχητικών F-16 και χρησιμοποιεί ως αντάλλαγμα την τουρκική έγκριση της σουηδικής υποψηφιότητας. Αν και αυτό το σενάριο το αρνούνται και οι δύο πλευρές, είναι δεδομένο ότι η Ουάσιγκτον θέλει να ολοκληρωθεί η ένταξη της Σουηδίας πριν την επικείμενη σύνοδο του ΝΑΤΟ στη Λιθουανία, στις 11-12 Ιουλίου.

Ευρωπαϊκή Ένωση

Και οι σχέσεις της Τουρκίας με την ΕΕ θα παραμείνουν προβληματικές. Τα ζητήματα που θίγει η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Τουρκία το 2022, εξακολουθούν να υφίστανται και δεν φαίνεται πιθανό να αλλάξει κάτι μετά την επανεκλογή του Ερντογάν. Η ενταξιακή πορεία της χώρας έχει ανασταλεί, καθώς δεν υπάρχει καμία πρόοδος στα οικονομικά και στα πολιτικά κριτήρια, ούτε και προς την κατεύθυνση της εναρμόνισης της χώρας με το κοινοτικό κεκτημένο. Σημαντικό θέμα είναι το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα, το οποίο θα αποτελέσει και πάλι κρίσιμο παράγοντα στις σχέσεις Βρυξελλών - Άγκυρας, με σημείο αναφοράς τη συμφωνία του 2016. Η Άγκυρα ενδέχεται να επιδιώξει τη μείωση της κριτικής από την ΕΕ σχετικά με το δημοκρατικό έλλειμμα, τις χαμηλές επιδόσεις της στα ανθρώπινα δικαιώματα και τον αυταρχισμό της κυβέρνησης.

Μέση Ανατολή

Όσον αφορά τη Μέση Ανατολή, η Άγκυρα έχει δείξει τη διάθεση να αποκαταστήσει τουλάχιστον μερικώς τις σχέσεις της με τις χώρες που έχει έρθει σε ρήξη, πριν ακόμη τις εκλογές. Ενδέχεται αυτή να ήταν μια κίνηση με καθαρά προεκλογικό χαρακτήρα, αλλά όποια επιτυχία σημειωθεί, αναμφισβήτητα θα αυξήσει το κύρος του προέδρου Ερντογάν στο εσωτερικό της χώρας, καθώς θα παρουσιάζεται ως μια επιδραστική διεθνής προσωπικότητα. Θεωρείται δεδομένο ότι στον αραβικό κόσμο η Τουρκία θα συνεχίσει την προσπάθεια αποκατάστασης των σχέσεών της με χώρες όπως η Σαουδική Αραβία, τα Ην. Αραβικά Εμιράτα, η Συρία και η Αίγυπτος. Ειδικότερα με τη Συρία, τα προβλήματα που υφίστανται είναι αρκετά και δυσεπίλυτα και δεν θα είναι εύκολο να καταλήξουν σύντομα σε συμφωνία. Σε περίπτωση όμως που επέλθει συμφωνία, αναμένεται ότι ο ρόλος της Μόσχας θα είναι καταλυτικός. Αντίστοιχα, οι σχέσεις με το Ισραήλ βρίσκονται σε μια εύθραυστη σταθερότητα, η οποία έχει επιτευχθεί τους τελευταίους μήνες, 13 χρόνια μετά την υπόθεση του Μανί Μαρμαρα, και φαίνεται ότι και οι δύο χώρες θα επιδιώξουν την διατήρησή της. Όσον αφορά το Ιράν, αναμένεται ότι οι σχέσεις τους θα συνεχίσουν να προσδιορίζονται από την περιφερειακή αντιπαλότητά τους, από τη Συρία και από τον ρόλο της Ρωσίας.

Ελληνοτουρκικές σχέσεις

Στον χώρο των ελληνοτουρκικών σχέσεων υπάρχει μια ευρύτερη συζήτηση για την ευκαιρία βελτίωσής τους στον απόηχο των εκλογικών αναμετρήσεων στις δύο πλευρές του Αιγαίου, αλλά και του θετικού αντίκτυπου της άμεσης δραστηριοποίησης της Ελλάδας μετά τους καταστροφικούς σεισμούς του Φεβρουαρίου του 2023. Ειδικότερα δε, από τη στιγμή που ο Ερντογάν έχει κυριαρχήσει στις πρόσφατες προεδρικές και κοινοβουλευτικές εκλογές, είναι αναμενόμενο ότι η συστηματική ακραία ρητορική αμφισβήτησης και οι μαξιμαλιστικοί αλυτρωτισμοί της «Γαλάζιας Πατρίδας» που εξυπηρετούσαν σε μεγάλο βαθμό την συσπείρωση της εθνικιστικής ψήφου για τις εκλογές, θα μειωθούν δραστικά. Δεδομένου, όμως, ότι ο κυβερνητικός συνασπισμός έχει ένα ιδεολογικό υπόβαθρο θρησκευτικού συντηρητισμού και εθνικισμού, καθώς και ότι και στις εκλογές η πλειοδοσία στον εθνικισμό και η κοινωνική ταυτότητα αναδείχθηκαν ως κυρίαρχα στοιχεία, θα πρέπει

“

[...]

Συμπερασματικά, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι η αντοχή του Ερντογάν στην φθορά που προκαλούν ο χρόνος και η εξουσία, θα του δώσει το κίνητρο να προωθήσει το όραμά του για την «Νέα Τουρκία» στο εσωτερικό, και τον «Αιώνα της Τουρκίας» στην εξωτερική πολιτική. Θα μπορέσει, επίσης, να επιβάλει το πολιτικό δόγμα του ερντογανισμού, αντικαθιστώντας οριστικά εκείνο του κεμαλισμού που κυριαρχούσε για δεκαετίες. Θα συνεχίσει να ακροβατεί μεταξύ Ανατολής και Δύσης βασισμένος στην «αυτονομία» της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, καλλιεργώντας ταυτόχρονα την ουτοπική εικόνα μιας Τουρκίας ως περιφερειακής δύναμης.

να θεωρείται δεδομένο ότι οι εντάσεις δεν θα εκλείψουν.⁶ Τα ζητήματα που απασχολούν τις δύο χώρες είναι πολλά και δεν υπάρχουν εύκολες ή γρήγορες λύσεις, ενώ δεν βοηθούν οι προβληματικές σχέσεις της Τουρκίας με φορείς όπως η ΕΕ και οι ΗΠΑ, οι οποίοι μπορούν να επηρεάσουν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Συμπερασματικά, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι η αντοχή του Ερντογάν στην φθορά που προκαλούν ο χρόνος και η εξουσία, θα του δώσει το κίνητρο να προωθήσει το όραμά του για την «Νέα Τουρκία» στο εσωτερικό, και τον «Αιώνα της Τουρκίας» στην εξωτερική πολιτική. Θα μπορέσει, επίσης, να επιβάλει το πολιτικό δόγμα του ερντογανισμού, αντικαθιστώντας οριστικά εκείνο του κεμαλισμού που κυριαρχούσε για δεκαετίες. Θα συνεχίσει να ακροβατεί μεταξύ Ανατολής και Δύσης βασισμένος στην «αυτονομία» της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, καλλιεργώντας ταυτόχρονα την ουτοπική εικόνα μιας Τουρκίας ως περιφερειακής δύναμης.

6 Dario Menor, «La paz y la estabilidad en el mar Egeo pasan por las urnas de Grecia y Turquía», *El Correo*, 19/05/23, σ. 32

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

ΔΥΟ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΞΙΟΔΟΤΙΚΟ

Η γαλλική κοινωνία φαίνεται ότι βρίσκεται σε έναν παρατεταμένο αναβρασμό, έστω και με διαφορετικές αιτίες -ή, ορθότερα, αφορμές- εδώ και αρκετούς μήνες. Η απόφασή μας να ασχοληθούμε με την κοινωνική και πολιτική κατάσταση στη χώρα αυτή, που κατέχει κεντρικό ρόλο όχι απλώς στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά ευρύτερα στην ευρωπαϊκή ιστορία, προηγήθηκε αρκετά των τελευταίων εξελίξεων και των σφοδρών διαμαρτυριών που αντιμετωπίστηκαν με ακόμα μεγαλύτερη καταστολή, μετά τη δολοφονία του Nael, ενός εφήβου Αλγερινής καταγωγής από την αστυνομία στο προάστιο της Nanterre.

Ωστόσο, θεωρούμε ότι η ενασχόληση και η κατανόηση όσων προηγήθηκαν, και κυρίως του μεγάλου σε διάρκεια, μαζικότητα και αγωνιστικότητα, κινήματος κατά της συνταξιοδοτικής μεταρρύθμισης, όχι απλώς δεν είναι ανεπίκαιρη, αλλά αντίθετα συμπληρώνει την εικόνα μιας κοινωνίας όπου η δυσaréσκεια και τα αδιέξοδα γενικεύονται, ακόμα και μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων που απέχουν πολύ από την πραγματικότητα των μεταναστευτικής καταγωγής νέων των παρισινών προαστίων. Και κυρίως, εξηγεί την εικόνα μιας εν εξελίξει πολιτικής κρίσης που χαρακτηρίζει τη Γαλλία.

ΣΥΝΤΑΞΙΟΔΟΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ: «Η ΜΑΖΙΚΗ ΑΠΟΡΡΙΨΗ ΣΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΩΝ ΤΡΟΦΟΔΟΤΕΙ ΤΗΝ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ»¹

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑ QUANTITÉ CRITIQUE

Giuseppe Cugnata, Maxime Gaborit, Nathan Gaborit, Tristan Haute, Julie Landour, Yann Le Lann, Samuel Pinaud, Anaëlle Solnon, Hugo Touzet, Daniel Veron

Στο άρθρο της στη *Le Monde*, η ερευνητική συλλογικότητα *Quantité Critique* παρουσιάζει τα αποτελέσματα μιας έρευνας σχετικά με την -κατά κύριο λόγο αρνητική- γνώμη των εργαζομένων για τη μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος. Αλλά και σχετικά με τη συμμετοχή τους στις κοινωνικές κινητοποιήσεις.

Ενώ η αντίθεση προς τη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση δεν παύει να αυξάνεται, η κυβέρνηση φαίνεται να έχει χάσει τη μάχη της κοινής γνώμης γύρω από το σχέδιό της αυτό. Αυτή η αντίθεση επιβεβαιώνεται από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε μεταξύ 15 και 28 Φεβρουαρίου 2023 σε αντιπροσωπευτικό εθνικό δείγμα 4.000 ατόμων από την ερευνητική συλλογικότητα *Quantité critique*. Σε αυτή, η απόρριψη της μεταρρύθμισης είναι με διαφορά πλειοψηφική (69% των οικονομικά ενεργών), όπως επίσης και η υποστήριξη του κοινωνικού κινήματος που σχετίζεται με αυτή (59% των οικονομικά ενεργών το υποστηρίζουν ή συμμετέχουν σε αυτό).

Η απόρριψη αυτή είναι πλειοψηφική σε όλες τις κατηγορίες του οικονομικά ενεργού πληθυσμού: είναι σαφώς ισχυρότερη μεταξύ των ενδιάμεσων επαγγελματιών², των υπαλ-

1 [ΣτΜ] Το άρθρο δημοσιεύτηκε αρχικά στη *Le Monde* στις 7 Μαρτίου 2023 (https://www.lemonde.fr/idees/article/2023/03/07/reforme-des-retraites-un-rejet-massif-dans-toutes-les-categoriees-d-actifs-nourrit-la-mobilisation_6164490_3232.html). Εδώ αναδημοσιεύεται από τον ιστότοπο της ομάδας (<https://qcritique.hypotheses.org/644>), αλλά διατηρείται ο τίτλος του αρχικού άρθρου. Μετάφραση από τα γαλλικά: Δανάη Κολτσίδα

2 [ΣτΜ] Ο όρος «ενδιάμεσα επαγγέλματα» [professions intermédiaires] θεσπίστηκε στο πλαίσιο της ταξινόμησης των επαγγελματιών και των κοινωνικο-επαγγελματικών κατηγοριών στο γαλλικό σύστημα

λήλων και των εργατών, αλλά παραμένει πλειοψηφική και μεταξύ των διευθυντικών στελεχών (64%). Η κυριαρχία της αντίθεσης στη μεταρρύθμιση είναι λιγότερο σαφής μεταξύ των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω (43% υπέρ, 44% κατά) και μεταξύ εκείνων που δηλώνουν καθαρό εισόδημα άνω των 4.000 ευρώ μηνιαίως (51% υπέρ, 42% κατά).

Αυτή η μαζική απόρριψη αντανακλά κυρίως ένα γεγονός που έχει καταγραφεί εδώ και χρόνια: την επιδείνωση των όρων απασχόλησης και εργασίας. Η υποστήριξη προς τις διαδηλώσεις, τις απεργίες και τα μπλόκα πιστοποιεί, από την πλευρά της, την απώλεια της νομιμοποίησης της κυβέρνησης και την πιθανότητα διεύρυνσης της αμφισβήτησης το επόμενο διάστημα.

Δύσκολες συνθήκες εργασίας

Η αντίθεση στην προτεινόμενη μεταρρύθμιση καταγράφεται τόσο μεταξύ των μισθωτών όσο και μεταξύ των αυτοαπασχολούμενων. Οι εργαζόμενοι σε πιο επίπονες δραστηριότητες και με το πιο επισφαλές καθεστώς βρίσκονται στο επίκεντρο της αντίθεσης, αλλά αυτή εκφράζεται επίσης έντονα και από όσους έχουν υψηλότερα προσόντα. Η αντίθεση φτάνει το 82% μεταξύ εκείνων που για να περιγράψουν την εργασία τους επέλεξαν μεταξύ των εξής τεσσάρων αρνητικών προσδιορισμών: «αγχωτική», «επικίνδυνη», «επαναλαμβανόμενη» και «κουραστική». Κορυφώνεται δε σε τομείς δραστηριότητας που είναι γνωστοί για τις δύσκολες συνθήκες εργασίας, όπως η βιομηχανία, οι προσωπικές υπηρεσίες³, οι μεταφορές, η υγεία και η εκπαίδευση.

Ενώ τα συνολικά επίπεδα απόρριψης της μεταρρύθμισης είναι πολύ παρόμοια στον ιδιωτικό (69%) και στον δημόσιο (74%) τομέα, στην πρώτη περίπτωση η αντίθεση είναι πιο ετερογενής σε σύγκριση με τη δεύτερη. Η τοποθέτηση των διευθυντικών στελεχών του ιδιωτικού τομέα είναι πιο μοιρασμένη, αλλά η πλειοψηφία εξακολουθεί να απορρίπτει τη μεταρρύθμιση (60% κατά και 25% υπέρ). Στον δημόσιο τομέα, το επίπεδο της αντίθεσης ποικίλλει λιγότερο ανάλογα με την επιμέρους κατηγορία εργαζομένων.

[PCS]. Καλύπτει ένα μεγάλο εύρος επαγγελμάτων, που κατά κύριο λόγο βρίσκονται μεταξύ της κατηγορίας των διευθυντικών στελεχών και των απλών υπαλλήλων, όπως π.χ. εργοδηγοί, τεχνικοί με ειδικότητα διαφορετική από εκείνη της επιχείρησης κ.λπ., καθώς και εργαζομένους στην εκπαίδευση, την υγεία και την κοινωνική εργασία (π.χ. εκπαιδευτικοί, νοσηλεύτες/τριες, κοινωνικοί λειτουργοί κ.λπ.).

3 [ΣΤΜ] Ως «προσωπικές υπηρεσίες» [services à la personne] ορίζονται, με βάση την κατηγοριοποίηση του γαλλικού Υπουργείου Οικονομικών, συνολικά 26 επιμέρους επαγγελματικές υπηρεσίες που παρέχονται κατ' οίκον και αφορούν την υποστήριξη της καθημερινής ζωής των οικογενειών, όπως ιδίως η φροντίδα μικρών παιδιών, ευάλωτων προσώπων, ηλικιωμένων ή ατόμων με αναπηρία, καθώς και μικρές οικιακές εργασίες (π.χ. φροντίδα κήπου ή μικροεπισκευές).

Η σταθερότητα του εργασιακού καθεστώτος είναι μια άλλη βασική μεταβλητή για την κατανόηση της έντασης της αντίθεσης στη μεταρρύθμιση. Για παράδειγμα, το 76% των ανέργων και το 79% των προσωρινά απασχολούμενων αντιτίθενται στο σχέδιο. Οι εργαζόμενοι που φοβούνται απώλεια μισθού ή εισοδήματος την επόμενη περίοδο είναι επίσης κατά 76% αντίθετοι.

Όλες οι κατηγορίες εργαζομένων

Ωστόσο, και οι μισθωτοί που έχουν την πιο θετική εικόνα για την εργασία τους απορρίπτουν επίσης με μεγάλη πλειοψηφία (60%) τη μεταρρύθμιση, όπως και εκείνοι που δεν φοβούνται ούτε ενδεχόμενη απώλεια της θέσης εργασίας τους ούτε ενδεχόμενη απώλεια εισοδήματος (68%).

Μακράν του να εντοπίζεται σε παραδοσιακές εστίες διαμαρτυρίας, η αντίθεση στη μεταρρύθμιση αφορά όλες τις κατηγορίες του οικονομικά ενεργού πληθυσμού σε ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά. Ως υπόβαθρο αυτής της πλειοψηφικής αντίθεσης φαίνεται ότι επιβεβαιώνεται το ιδεώδες της συνταξιοδότησης ως «ανάπαυση» (για το 92% των ερωτηθέντων) αλλά και ως «ευκαιρία για νέες δραστηριότητες» (επίσης για το 92%). Η επιθυμία χειραφέτησης από την εμπορευματοποίηση της εργασίας βρίσκεται στο επίκεντρο της τρέχουσας συζήτησης.

Ενώ η αντίθεση στη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση είναι μαζική σε όλους τους τομείς δραστηριότητας, όλα τα άτομα δεν έχουν τις ίδιες δυνατότητες κινητοποίησης. Τα άτομα που έχουν λάβει μέχρι στιγμής μέρος σε απεργίες ή διαδηλώσεις (15% του ενεργού πληθυσμού) αντιπροσωπεύουν μια συγκεκριμένη ομάδα όσων εναντιώνονται στη μεταρρύθμιση, που χαρακτηρίζεται κυρίως από το ότι αυτοί βρίσκονται κοντά σε κάποιο συνδικάτο. Περισσότερο καθοριστική από τη συμμετοχή καθεαυτή σε κάποιο συνδικάτο, φαίνεται να είναι η επαφή με τα συνδικάτα και η ύπαρξη σχέσεων αλληλεγγύης στην εργασία. Η εργασιακή απομόνωση διαδραματίζει έτσι έναν αμφίσημο ρόλο: ενώ τροφοδοτεί την αντίθεση στη μεταρρύθμιση⁴, λειτουργεί ταυτόχρονα ως τροχοπέδη στη δράση.

Στον δημόσιο τομέα, όσοι κινητοποιούνται πιο ενεργά ενάντια στη μεταρρύθμιση εντοπίζονται μεταξύ των διευθυντικών στελεχών και των ενδιάμεσων επαγγελματιών, καθώς και στους τομείς της εκπαίδευσης, της έρευνας και του πολιτισμού. Ωστόσο, οι κατηγορίες C και D⁵, η αντίθεση των οποίων μεταρρύθμιση είναι ισχυρή, φαίνεται να υστερούν ως προς την κινητοποίηση.

“

Αυτή η μαζική απόρριψη αντανακλά κυρίως ένα γεγονός που έχει καταγραφεί εδώ και χρόνια: την επιδείνωση των όρων απασχόλησης και εργασίας. Η υποστήριξη προς τις διαδηλώσεις, τις απεργίες και τα μπλόκα πιστοποιεί, από την πλευρά της, την απώλεια της νομιμοποίησης της κυβέρνησης και την πιθανότητα διεύρυνσης της αμφισβήτησης το επόμενο διάστημα.

[...]

4 [ΣτΜ] Βλ. π.χ. όσα προαναφέρθηκαν για τη σχέση μεταξύ επισφαλούς εργασιακού καθεστώτος και αντίθεσης προς τη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση.

5 [ΣτΜ] Οι δύο κατώτερες κατηγορίες στην ιεραρχία των δημοσίων υπαλλήλων στη Γαλλία, με κυρίως εκτελεστικά και βοηθητικά καθήκοντα και συνήθως με εκπαίδευση επιπέδου γενικού/τεχνικού λυκείου και τα συναφή.

Ισχυρή δυναμική κινητοποίησης

Στον ιδιωτικό τομέα, από την άλλη πλευρά, εκείνοι που κινητοποιούνται περισσότερο είναι κυρίως οι ειδικευμένοι εργαζόμενοι, ακολουθούμενοι από τα διευθυντικά στελέχη και τους υπαλλήλους. Ένα καινούριο στοιχείο είναι το ότι οι εργαζόμενοι μέσω υπερβολικών παρουσίας ένα επίπεδο κινητοποίησης ίσο με αυτό του υπόλοιπου εργατικού δυναμικού (15%) και μια ισχυρή δυναμική κινητοποίησης, με το ποσοστό όσων πιστεύουν ότι μπορούν να αναλάβουν δράση να είναι υψηλό (20%). Ο μέσος αριθμός ημερών απεργίας ανά κινητοποιούμενο μισθωτό είναι σαφώς χαμηλότερος σε σύγκριση με τον δημόσιο τομέα, αλλά η συμμετοχή τους μαρτυρά το βάθος του κινήματος. Αντιμέτωποι με την ισχυρή πίεση της διοίκησης, οι εργαζόμενοι αυτοί φαίνεται να έχουν δημιουργήσει ένα συγκεκριμένο πλαίσιο κινητοποίησης.

Έτσι, το κίνημα βρίσκεται σε ένα μεταίχμιο μεταξύ της «απεργίας δι' αντιπροσώπου», όπως μαρτυρά το 46% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού που υποστηρίζει το κίνημα χωρίς να συμμετέχει σε αυτό, και η χρήση απεργιών (40%), διαδηλώσεων (43%) ή μπλόκων (35%), και της διεύρυνσής του, που έχει ήδη ξεκινήσει από την κινητοποίηση στον ιδιωτικό τομέα. Επιπλέον, το 15% των οικονομικά ενεργών δεν έχει συμμετάσχει ακόμη στην κινητοποίηση, αλλά δηλώνει ότι είναι «έτοιμο να το κάνει». Πρόκειται κυρίως για νέους (19% των 18-24 ετών), αλλά και για εκείνους που υφίστανται τις χειρότερες συνθήκες εργασίας και τις μεγαλύτερες οικονομικές δυσκολίες (16% όσων αντιμετωπίζουν κάθε μήνα οικονομικές δυσκολίες).

Συνεπώς, το επόμενο στάδιο της κινητοποίησης θα εξαρτηθεί από την ικανότητα του κινήματος να κρατήσει σε δράση τους τομείς με την υψηλότερη κινητοποίηση, αλλά και να μετατρέψει την προθυμία για συμμετοχή σε πραγματική συμμετοχή εκείνων που βρίσκονται ακόμη στο κατώφλι της κινητοποίησης.

“

Ενώ η αντίθεση στη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση είναι μαζική σε όλους τους τομείς δραστηριότητας, όλα τα άτομα δεν έχουν τις ίδιες δυνατότητες κινητοποίησης. Τα άτομα που έχουν λάβει μέχρι στιγμής μέρος σε απεργίες ή διαδηλώσεις (15% του ενεργού πληθυσμού) αντιπροσωπεύουν μια συγκεκριμένη ομάδα όσων εναντιώνονται στη μεταρρύθμιση, που χαρακτηρίζεται κυρίως από το ότι αυτοί βρίσκονται κοντά σε κάποιο συνδικάτο. Περισσότερο καθοριστική από τη συμμετοχή καθεαυτή σε κάποιο συνδικάτο, φαίνεται να είναι η επαφή με τα συνδικάτα και η ύπαρξη σχέσεων αλληλεγγύης στην εργασία. Η εργασιακή απομόνωση διαδραματίζει έτσι έναν αμφίσημο ρόλο: ενώ τροφοδοτεί την αντίθεση στη μεταρρύθμιση, λειτουργεί ταυτόχρονα ως τροχοπέδη στη δράση. [...]

ΕΝΑΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΟΛΩΝ;¹

ZAKARIA BENDALI, GALA KABBAJ

Η βαθιά αντιδημοφιλής μεταρρύθμιση του Εμανουέλ Μακρόν φαίνεται ότι θα περάσει, αλλά ο αγώνας δεν έχει τελειώσει ακόμα.

Στα τέλη του 2019, μετά από μια χρονιά δοκιμασίας με τη λαϊκή κινητοποίηση του λεγόμενου κινήματος των «κίτρινων γιλέκων» (gilet jaunes), η κυβέρνηση Μακρόν ανακοίνωσε ένα σχέδιο για τη ριζική μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος της Γαλλίας. Στόχος του Γάλλου προέδρου ήταν να προχωρήσει σε ένα διανεμητικό σύστημα στη βάση πόντων² αντί του σημερινού καθολικά αναδιανεμητικού συστήματος και παράλληλα να επιμηκύνει τη διάρκεια του εργασιακού βίου και να εναρμονίσει τα διάφορα συνταξιοδοτικά καθεστώτα προς τα κάτω.

Η μεταρρύθμιση συνάντησε ευρεία αντίδραση και προκάλεσε την εμφάνιση ενός ενιαίου μετώπου συνδικάτων, καθώς και την αναβίωση των Κίτρινων Γιλέκων. Τελικά, το σχέδιο μπήκε στο συρτάρι τον Μάρτιο του 2020 μετά από τρεις μήνες μαζικών κινητοποιήσεων, με τον Μακρόν να επικαλείται ως δικαιολογία την πανδημία της covid-19.

Τρία χρόνια αργότερα, μετά την οριακή επανεκλογή του απέναντι στη Μαρίν Λεπέν, η βούληση του Μακρόν να μεταρρυθμίσει το συνταξιοδοτικό σύστημα παραμένει στο ακέραιο, αν και η κοινοβουλευτική του δύναμη είναι πλέον ασθενέστερη από ό,τι πριν, καθώς ο συνασπισμός του δεν διαθέτει απόλυτη πλειοψηφία. Αυτή η απεγνωσμένη προσπάθεια λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο συνεχούς επίθεσης κατά του συνταξιοδοτικού δικαιώματος των Γάλλων, με μια κατά μέσο απόπειρα μεταρρύθμισης του συστήματος κάθε τέσσερα χρόνια τις τελευταίες τρεις δεκαετίες.³

Μια αμφίβολη μεταρρύθμιση

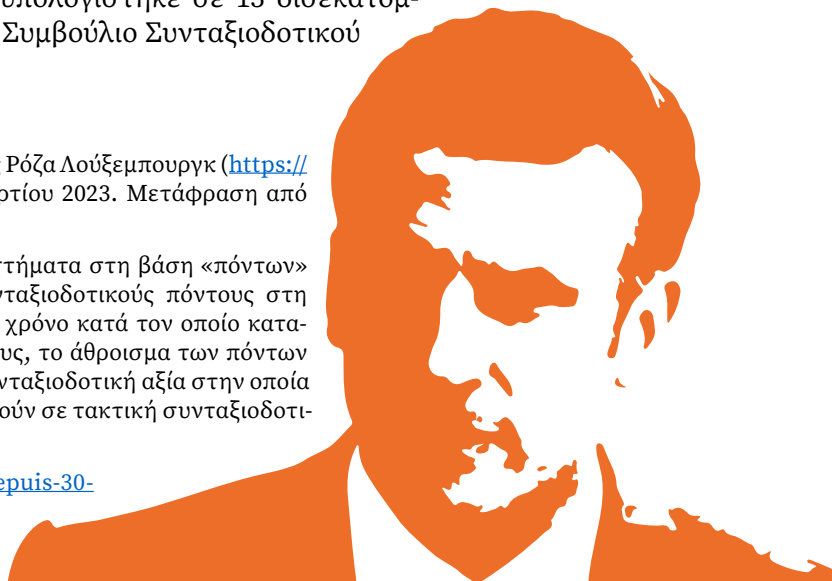
Το τρέχον σχέδιο περιλαμβάνει δύο σημαντικές παραμέτρους: την αύξηση της νόμιμης ηλικίας συνταξιοδότησης από τα 62 στα 64 έτη και την επιτάχυνση της αύξησης των ετών ασφάλισης που απαιτούνται για τη θεμελίωση πλήρους συνταξιοδοτικού δικαιώματος (43 αντί 42 έτη). Από την αρχή, η κυβέρνηση παρουσίασε τη μεταρρύθμιση ως αναγκαιότητα και ως ζήτημα δικαιοσύνης μεταξύ των εργαζομένων, αναπτύσσοντας πολλαπλά επιχειρήματα που σύντομα καταρρίφθηκαν στη δημόσια συζήτηση.

Το πρώτο και σημαντικότερο επιχειρήμα ήταν αυτό του ελλείμματος του γαλλικού συνταξιοδοτικού συστήματος, το οποίο υπολογίστηκε σε 13 δισεκατομμύρια ευρώ. Ωστόσο, σύμφωνα με το Συμβούλιο Συνταξιοδοτικού

¹ Δημοσιεύτηκε στον ιστότοπο του Ιδρύματος Ρόζα Λούξεμπουργκ (<https://www.rosalux.de/en/news/id/50215>) στις 21 Μαρτίου 2023. Μετάφραση από τα αγγλικά: Δανάη Κολτσίδα

² [ΣτΜ] Σύμφωνα με τα συνταξιοδοτικά συστήματα στη βάση «πόντων» [point systems], οι εργαζόμενοι κερδίζουν συνταξιοδοτικούς πόντους στη βάση των ατομικών τους εισοδημάτων για κάθε χρόνο κατά τον οποίο καταβάλλουν εισφορές. Κατά τη συνταξιοδότησή τους, το άθροισμα των πόντων που έχουν συλλέξει πολλαπλασιάζεται με μια συνταξιοδοτική αξία στην οποία αυτοί οι πόντοι αντιστοιχούν, ώστε να μετατραπούν σε τακτική συνταξιοδοτική μεταβίβαση.

³ <https://www.ifrap.org/retraite/retraites-depuis-30-ans-en-moyenne-une-reforme-tous-les-4-ans>

“

[...]

ο πραγματικός στόχος δεν είναι να καλυφθεί το έλλειμμα του συνταξιοδοτικού συστήματος, αλλά να χρηματοδοτηθούν μελλοντικές μειώσεις της φορολογίας των επιχειρήσεων.

[...]

Προσανατολισμού⁴, την αρμόδια για το θέμα αυτό υπηρεσία του πρωθυπουργού, το έλλειμμα αυτό δεν αποτελεί απειλή, καθώς τα περισσότερα σενάρια του Συμβουλίου προβλέπουν την επιστροφή σε καθεστώς ισορροπίας χωρίς την ανάγκη μεταρρύθμισης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η κυβέρνηση διέθεσε 300 δισεκατομμύρια ευρώ για τη στήριξη της οικονομίας κατά τη διάρκεια της πανδημίας, ενώ το έλλειμμα των 13 δισεκατομμυρίων είναι σχετικά ασήμαντο σε σύγκριση με τον συνολικό προϋπολογισμό του συνταξιοδοτικού συστήματος, ο οποίος εκτιμάται σε 346 δισεκατομμύρια ευρώ για το 2021.

Η ανάγκη μείωσης του ελλείμματος κρύβει επομένως ένα άλλο κίνητρο, στο οποίο στηρίχθηκε ο Εμανουέλ Μακρόν στη δεύτερη φάση: να καθησυχάσει τις χρηματοπιστωτικές αγορές και όσους διακρατούν το δημόσιο χρέος [της Γαλλίας], σηματοδοτώντας μια πολιτική λιτότητας. Διότι, ακόμη και αν δεχτούμε ότι η μεταρρύθμιση είναι απαραίτητη επί της αρχής, δεν διερευνήθηκε καμία άλλη οδός για την αύξηση της χρηματοδότησης. Η κυβέρνηση αρνείται να στραφεί στους πλουσιότερους μειώνοντας τις υψηλότερες συντάξεις (το 1,7% των συνταξιούχων λαμβάνει πάνω από 4.500 ευρώ μηνιαίως), όπως

επίσης αρνείται να αυξήσει τις εισφορές των υψηλόμισθων (όπως πρότεινε πρόσφατα η ισπανική κυβέρνηση) ή να φορολογήσει τους πλουσιότερους για να καλύψει το έλλειμμα.

Έγινε επομένως απόλυτα σαφές ότι ο πραγματικός στόχος δεν είναι να καλυφθεί το έλλειμμα του συνταξιοδοτικού συστήματος, αλλά να χρηματοδοτηθούν μελλοντικές μειώσεις της φορολογίας των επιχειρήσεων.⁵

Δικαιοσύνη για ποιον;

Η κυβέρνηση Μακρόν προσπάθησε επίσης να παρουσιάσει τη μεταρρύθμιση ως μια προσπάθεια μείωσης των ανισοτήτων μεταξύ των εργαζομένων, ιδίως προς όφελος των γυναικών και εκείνων που εισήλθαν νέοι/ες στην αγορά εργασίας.

Στην πραγματικότητα, μια μελέτη επιπτώσεων που έγινε για το μεταρρυθμιστικό αυτό σχέδιο⁶ αποκαλύπτει ότι πολλές γυναίκες θα επηρεαστούν περισσότερο από τη μεταρρύθμιση σε σύγκριση με τους άνδρες της ίδιας ηλικίας. Στη γενιά του 1972, οι γυναίκες θα πρέπει να εργαστούν κατά μέσο όρο εννέα μήνες περισσότερο, ενώ οι άνδρες πέντε. Για τη γενιά του 1980, οι γυναίκες θα πρέπει να εργαστούν διπλάσιους [επιπλέον] μήνες σε σύγκριση με τους άνδρες. Η επιτάχυνση της αύξησης των απαιτούμενων ετών ασφάλισης θα επηρεάσει επίσης δυσανάλογα τους εργαζόμενους με μερική απασχόληση και όσους έχουν κατακεραματισμένη επαγγελματική σταδιοδρομία λόγω περιόδων ανεργίας ή γονικής άδειας, που είναι κυρίως οι γυναίκες.

Το σχέδιο θα οξύνει επίσης τις ταξικές ανισότητες, ιδιαίτερα σε βάρος των χειρωνα-

4 https://www.cor-retraites.fr/sites/default/files/2023-02/RA_COR2022_def.pdf

5 <https://www.mediapart.fr/journal/politique/230123/l-angle-mort-des-retraites-les-plus-eleves-en-france>

6 <https://www.lesechos.fr/economie-france/social/exclusif-age-des-departs-hausse-des-pensions-inegalites-les-effets-concrets-de-la-reforme-des-retraites-1899468>

κτών εργατών με χαμηλότερα εισοδήματα και εκπαιδευτικό επίπεδο. Η μεταρρύθμιση θα έχει μεγαλύτερη επίπτωση σε όσους εισήλθαν νωρίς στην αγορά εργασίας, σε σύγκριση με τους εργαζόμενους χρονικά πιο εκτεταμένη και υψηλότερη εκπαίδευση που αποκομίζουν υψηλό εισόδημα. Όπως ισχύει σήμερα, όσοι/ες γεννήθηκαν μετά το 1972, έχουν σπουδάσει και άρχισαν να εργάζονται από την ηλικία των 22 ετών, πρέπει να παραμείνουν στην εργασία τους μέχρι τα 65 έτη για να λάβουν πλήρη σύνταξη, επομένως δεν θα επηρεαστούν από την αύξηση των νόμιμων ορίων συνταξιοδότησης.

Η κυβέρνηση υπόσχεται ακόμη ότι η μεταρρύθμιση θα καθιερώσει μια ελάχιστη εγγυημένη μεικτή σύνταξη 1.200 ευρώ μετά από έναν πλήρη εργασιακό βίο. Ωστόσο, για να εμπίπτει κάποιος στην κατηγορία για την οποία θα ισχύσει η αύξηση αυτή πρέπει να έχει εργαστεί με πλήρη απασχόληση και με τον κατώτατο μισθό καθ' όλη τη διάρκεια του εργασιακού βίου του. Όπως επισημαίνει ο οικονομολόγος Michaël Zemmour, αυτό επηρεάζει μόνο έναν μικρό αριθμό ανθρώπων.⁷

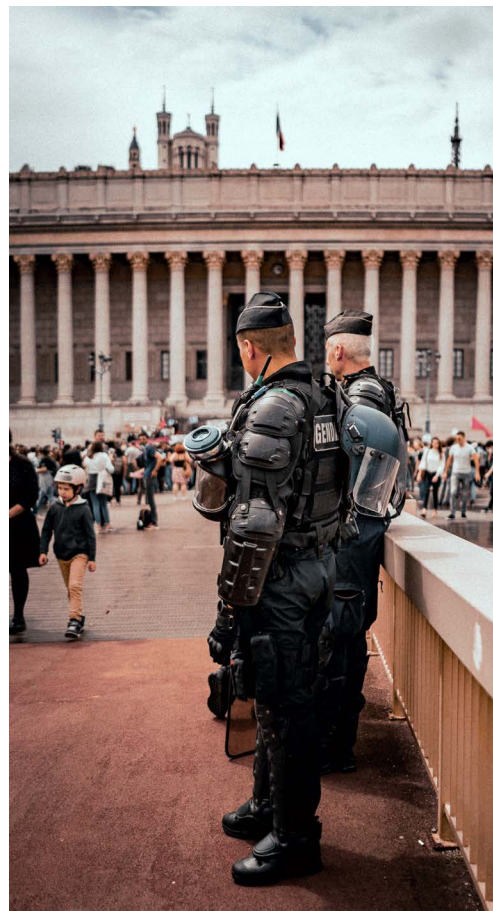
Αυτή τη στιγμή, 5 εκατομμύρια συνταξιούχοι λαμβάνουν μηνιαία σύνταξη μικρότερη από 1.200 ευρώ. Εάν η μεταρρύθμιση περάσει, μόνο όσοι λαμβάνουν ήδη πάνω από 1.100 ευρώ θα ξεπεράσουν το όριο των 1.200 ευρώ, και περίπου το 25% των συνταξιούχων (και το 40% των γυναικών) θα εξακολουθούν να λαμβάνουν σύνταξη κάτω από 1.200 ευρώ, επειδή πολλοί έχουν κενά στον εργασιακό τους βίο.

Ενώνοντας του αντιτιθέμενους

Η λαϊκή αντίθεση στη μεταρρύθμιση παραμένει σταθερά υψηλή από τότε που παρουσιάστηκε από την πρωθυπουργό Élisabeth Borne στις 12 Ιανουαρίου, κυμαινόμενη μεταξύ 68% και 72% του πληθυσμού.⁸

Η ερευνητική συλλογικότητα Quantité Critique, στην οποία ανήκουμε, διεξήγαγε τον Φεβρουάριο μια έρευνα⁹ με αντιπροσωπευτικό εθνικό δείγμα 4.000 ερωτηθέντων που αντανάκλα τις ποικίλες εργασιακές εμπειρίες του πληθυσμού. Τα αποτελέσματα αποκαλύπτουν μια ευρεία αντίθεση στη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση μεταξύ του εργαζόμενου πληθυσμού και παρέχουν μια πιο λεπτομερή ανάλυση των διαφόρων στάσεων απέναντι στο τρέχον κοινωνικό κίνημα.

Διαπιστώσαμε ότι η αντίθεση στη μεταρρύθμιση είναι ευρέως διαδεδομένη σε όλες τις κατηγορίες εργαζομένων, με ιδιαίτερα αξιοσημείωτη καταγραφή μεταξύ των τεχνικών, των χειρωνακτών εργατών και των εργατοτεχνιτών. Ωστόσο, ακόμη και μεταξύ των διοικητι-

⁷ <https://basta.media/reforme-des-retraites-pension-minimale-a-1200-euros-un-slogan-pas-une-realite-pour-la-majorite-entretien-Michael-Zemmour>

⁸ <https://www.ifop.com/wp-content/uploads/2023/03/119689-Rapport-SR-N216.pdf>

⁹ https://www.lemonde.fr/idees/article/2023/03/07/reforme-des-retraites-un-rejet-massif-dans-toutes-les-categoriees-d-actifs-nourrit-la-mobilisation_6164490_3232.html [ΣτΜ] Βλ. προηγούμενο άρθρο.

Η μελέτη μας δείχνει ότι οι εργαζόμενοι που κατέχουν τις πιο απαιτητικές θέσεις εργασίας και έχουν την πιο ευάλωτη εργασιακή κατάσταση βρίσκονται στην πρώτη γραμμή της αντίθεσης στη μεταρρύθμιση, αν και αυτή είναι επίσης ευρεία μεταξύ των εργαζομένων με υψηλή εξειδίκευση. Αυτό σημαίνει ότι όσοι βρίσκονται στο περιθώριο του εργατικού δυναμικού με τις πιο σκληρές εργασίες αντιτίθενται περισσότερο στη μεταρρύθμιση. Η αντίθεση ανέρχεται στο 83% μεταξύ των εργαζομένων οι οποίοι, όταν τους ζητήθηκε να περιγράψουν την εργασιακή τους εμπειρία επιλέγοντας μεταξύ κάποιων λέξεων που τους δόθηκαν, επέλεξαν τέσσερα αρνητικά επίθετα («αγχωτική», «επικίνδυνη», «επαναλαμβανόμενη», «εξαντλητική»).

[...]

κών/διευθυντικών στελεχών, το 64% εκφράζει αντίθεση.

Οι μόνες ομάδες που δεν αντιτίθενται συντριπτικά [στη μεταρρύθμιση] είναι οι άνω των 65 ετών (με 43% υπέρ της μεταρρύθμισης και 45% κατά) και όσοι έχουν καθαρό μηνιαίο εισόδημα άνω των 4.000 ευρώ (με 52% υπέρ και 42% κατά). Ωστόσο, ακόμη και σε αυτές τις ομάδες, υπάρχει απροθυμία να στηρίξουν τη μεταρρύθμιση.

Αυτή η συντριπτική απόρριψη αναδεικνύει ένα μακροχρόνιο και ευρέως διαδεδομένο ζήτημα: την επιδείνωση των όρων απασχόλησης και των συνθηκών εργασίας, μια τάση που διατρέχει διάφορους τομείς της οικονομίας, εργασιακές κατηγορίες και είδη συμβάσεων.

Η μελέτη μας δείχνει ότι οι εργαζόμενοι που κατέχουν τις πιο απαιτητικές θέσεις εργασίας και έχουν την πιο ευάλωτη εργασιακή κατάσταση βρίσκονται στην πρώτη γραμμή της αντίθεσης στη μεταρρύθμιση, αν και αυτή είναι επίσης ευρεία μεταξύ των εργαζομένων με υψηλή εξειδίκευση. Αυτό σημαίνει ότι όσοι βρίσκονται στο περιθώριο του εργατικού δυναμικού με τις πιο σκληρές εργασίες αντιτίθενται περισσότερο στη μεταρρύθμιση. Η αντίθεση ανέρχεται στο 83% μεταξύ των εργαζομένων οι οποίοι, όταν τους ζητήθηκε να περιγράψουν την εργασιακή τους εμπειρία επιλέγοντας μεταξύ κάποιων λέξεων που τους δόθηκαν, επέλεξαν τέσσερα αρνητικά επίθετα («αγχωτική», «επικίνδυνη», «επαναλαμβανόμενη», «εξαντλητική»).

Ακόμα και μεταξύ των εργαζομένων που έχουν θετική άποψη για την εργασία τους και δεν ανησυχούν για την απώλεια της εργασίας τους ή εισοδήματος, η συντριπτική πλειοψηφία (64%) αντιτίθεται στη μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος. Αυτό αναδεικνύει την εξαιρετική ομοιογένεια της αντίθεσης, η οποία διατρέχει όλες τις κατηγορίες εργαζομένων και δεν περιορίζεται σε παραδοσιακούς τομείς διαμαρτυρίας. Η εκτεταμένη απόρριψη της μεταρρύθμισης έχει τις ρίζες της στο όραμα της συνταξιοδότησης ως χρόνου χαλάρωσης (92% των ερωτηθέντων) και αναζήτησης νέων ενδιαφερόντων (90% των ερωτηθέντων), γεγονός που υποδηλώνει την επανεξέταση της θέσης που δίνεται στην ζωή στην εργασία και την επιθυμία για ανεξαρτησία από τη σφαίρα της παραγωγικής αγοράς.

Μαζική κινητοποίηση

Αυτή η αντίθεση [στη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση] οδήγησε σε ένα ισχυρό κοινωνικό κίνημα που καθοδηγείται από ένα ενιαίο μέτωπο των συνδικάτων, κάτι σπάνιο στη γαλλική πολιτική, γνωστό ως διασυνδικα-

λιστικό [inter-syndicale], το οποίο ενώνει την κομμουνιστική και τη σοσιαλδημοκρατική πτέρυγα του κινήματος.

Οι κινητοποιήσεις ξεκίνησαν στις 19 Ιανουαρίου με εκκλήσεις για απεργίες και διαμαρτυρίες. Η δυναμική των διαδηλώσεων παρέμεινε έκτοτε υψηλή, με τεράστια επίπεδα συμμετοχής. Οι διαδηλωτές έσπασαν το εθνικό ρεκόρ στις 31 Ιανουαρίου,¹⁰ όταν 1,27 εκατομμύρια άνθρωποι σε όλη τη Γαλλία [συμμετείχαν στην κινητοποίηση] σύμφωνα με την αστυνομία, αν και το ορόσημο αυτό ξεπεράστηκε γρήγορα στις 7 Μαρτίου,¹¹ όταν 1,28 εκατομμύρια βγήκαν στους δρόμους.

Οι συνεχιζόμενες απεργίες στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα έχουν αποκτήσει δυναμική, ιδίως από τον Φεβρουάριο. Η στρατηγική που έχει επιλεγεί είναι να γίνονται μαζικές απεργίες κατά τις εθνικές ημέρες κινητοποίησης, ενώ οι επιπλέον κλιμακωτές απεργίες γίνονται πιο συχνές από τα μέσα Φεβρουαρίου. Οι δημόσιες συγκοινωνίες, ο σιδηρόδρομος και το εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα έχουν επηρεαστεί ιδιαίτερα και συνεχίζονται οι έντονες κινητοποιήσεις με συχνές διακοπές των σχετικών υπηρεσιών.

Αν και οι απεργίες δεν έχουν φτάσει στα επίπεδα που παρατηρήθηκαν στο κίνημα κατά της τελευταίας συνταξιοδοτικής μεταρρύθμισης τη δεκαετία του 1990, υπάρχει μια σημαντική διαφοροποίηση, όσον αφορά τους τομείς της οικονομίας και τα μισθολογικά επίπεδα που εμπλέκονται. Αυτό το χαμηλότερο επίπεδο [κινηματικής] δραστηριότητας μπορεί να αποδοθεί, εν μέρει, στον νεοφιλελεύθερο μετασχηματισμό της εργασίας στη Γαλλία, ο οποίος έχει οδηγήσει σε εξατομίκευση και στη μείωση του αριθμού των επαγγελματικών οργανώσεων.

Οι λεγόμενοι «στρατηγικοί τομείς» συμμετέχουν επίσης στο κίνημα. Στις 10 Μαρτίου, έξι από τα επτά διυλιστήρια πετρελαίου στην ηπειρωτική Γαλλία ήταν υπό αποκλεισμό. Στις 18 Μαρτίου, το 37% του επιχειρησιακού προσωπικού εξακολουθούσε να απεργεί στην TotalEnergies.¹²

Καθ' όλη τη διάρκεια του Μαρτίου, οι εργαζόμενοι στον τομέα της ενέργειας οργάνωσαν απεργίες σε πυρηνικούς σταθμούς και σκόπιμες διακοπές ρεύματος σε διάφορα κέντρα θεσμικής εξουσίας, πλήττοντας ακόμη και εργοτάξια για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2024 στο Παρίσι. Οι εργαζόμενοι στην αποκομιδή απορριμμάτων στο Παρίσι και στις εγκαταστάσεις διαχείρισης απορριμμάτων εντάχθηκαν επίσης στο κίνημα, με αποτέλεσμα τη ραγδαία συσσώρευση σκουπιδιών στην πρωτεύουσα. Άλλες μεγάλες πόλεις όπως η Νάντη, η Χάβρη, η Μασσαλία και το Μετς επηρεάστηκαν επίσης.

“

Καθώς η κυβέρνηση ήταν αντιμέτωπη με τη σθεναρή και ευρεία αντίθεση [στη μεταρρύθμιση], όλη της η προσπάθεια εξαντλήθηκε στο να επιταχυνθεί η ψήφιση του σχετικού νόμου. Για το σκοπό αυτό, κανένα αυταρχικό εργαλείο του γαλλικού Συντάγματος δεν έμεινε ανεκμετάλλευτο.

[...]

¹⁰ <https://www.la-croix.com/France/Reforme-retraites-2023-31-janvier-record-mobilisation-2023-02-01-1201253255>

¹¹ https://www.lemonde.fr/politique/article/2023/03/07/partout-en-france-la-mobilisation-contre-la-reforme-des-retraites-ne-faiblit-pas_6164533_823448.html

¹² <https://investir.lesechos.fr/actu-des-valeurs/la-vie-des-actions/france-37-de-grevistes-dans-les-raffineries-et-depots-totalenergies-samedi-1917037> [ΣτΜ] Η TotalEnergies είναι μία από τις σημαντικότερες επιχειρήσεις στη Γαλλία. Δραστηριοποιείται στον τομέα του πετρελαίου, του φυσικού αερίου και ευρύτερα της ενέργειας, με σχεδόν έναν αιώνα ζωής, και είναι μία από τις επτά μεγάλες πετρελαϊκές εταιρείες διεθνώς [Big Oil].

Καθώς το κοινοβούλιο πλησιάζει στην υιοθέτηση της μεταρρύθμισης,¹³ οι ελπίδες παραμένουν υψηλές και η νομιμοποίηση του κοινωνικού κινήματος στο δικαστήριο της κοινής γνώμης παραμένει αδιαμφισβήτητη, ιδίως από τη στιγμή που η κυβέρνηση απέτυχε να εξασφαλίσει τη δημοκρατική υποστήριξη, είτε από την κοινή γνώμη είτε από τους δημοκρατικούς θεσμούς που είναι επιφορτισμένα με την μετατροπή της σε νομοθεσία.

Παράκαμψη της δημοκρατίας

Καθώς η κυβέρνηση ήταν αντιμέτωπη με τη σθεναρή και ευρεία αντίθεση [στη μεταρρύθμιση], όλη της η προσπάθεια εξαντλήθηκε στο να επιταχυνθεί η ψήφιση του σχετικού νόμου. Για το σκοπό αυτό, κανένα αυταρχικό εργαλείο του γαλλικού Συντάγματος δεν έμεινε ανεκμετάλλευτο.

Η νομοθετική διαδικασία ξεκίνησε στις 30 Ιανουαρίου στις επιτροπές της Εθνοσυνέλευσης. Η κυβέρνηση επέλεξε να χρησιμοποιήσει το άρθρο 47 παρ. 1 του Συντάγματος για να μετατρέψει το νομικό καθεστώς της μεταρρύθμισης σε νομοσχέδιο συμπληρωματικού προϋπολογισμού, κάτι που περιορίζει τη διάρκεια των συζητήσεων στην Εθνοσυνέλευση σε 50 ημέρες και μειώνει σημαντικά τη δυνατότητα της αντιπολίτευσης να παρεμποδίσει τη μεταρρύθμιση.

Η συζήτηση στην Ολομέλεια ξεκίνησε στις 6 Φεβρουαρίου και σηματοδεύτηκε από σημαντικές εντάσεις και αρκετές αντιπαραθέσεις. Η συμμαχία της Αριστεράς NUPES διχάστηκε μεταξύ δύο επιλογών. Από τη μία πλευρά, η προοπτική να κατατεθεί ένας τεράστιος αριθμός τροπολογιών θα επιβράδυνε τη νομοθετική διαδικασία και θα έδινε χρόνο στα συνδικάτα να αποκτήσουν δυναμική στους δρόμους, αλλά επίσης εγκυμονούσε τον κίνδυνο να μην ψηφιστούν τα περισσότερα άρθρα του νομοσχεδίου. Από την άλλη πλευρά, το να επιτραπεί η πρόοδος της διαδικασίας με τον περιορισμό των τροπολογιών θα ανάγκαζε τους δεξιούς Ρεπουμπλικάνους να επιβεβαιώσουν την υποστήριξή τους για τη μεταρρύθμιση στις ψηφοφορίες.

Διχασμένη επί του θέματος, με την Ανυπότακτη Γαλλία να πιέζει για μια στρατηγική παρεμπόδισης και τους Κομμουνιστές, τους Σοσιαλιστές και τους Πράσινους να προτιμούν να αποσύρουν τις τροπολογίες, η NUPES επέλεξε τη δεύτερη επιλογή στις 15 Φεβρουαρίου και απέσυρε το 90% των τροπολογιών της για να προκαλέσει την ψηφοφορία επί του άρθρου 7. Ο ελιγμός απέτυχε, ωστόσο, καθώς οι συζητήσεις κατέληξαν σε σύγχυση δύο ημέρες αργότερα χωρίς ψηφοφορία στην Εθνοσυνέλευση.

Στη συνέχεια ήρθε η σειρά της ελεγχόμενης από τη δεξιά Γερουσίας να εξετάσει τον νόμο, ξεκινώντας στις 28 Φεβρουαρίου σε επιτροπές και στις 2 Μαρτίου σε ολομέλεια. Οι ομάδες της Αριστεράς ακολούθησαν τη στρατηγική που υιοθέτησε η NUPES στην Εθνοσυνέλευση και κατέθεσαν λίγες τροπολογίες για να επιτρέψουν την ψηφοφορία επί των άρθρων του νομοσχεδίου. Έξι ημέρες αργότερα, στις 8 Μαρτίου, η πλειοψηφία της ομάδας των Ρεπουμπλικάνων χρησιμοποίησε το άρθρο 38 του Κανονισμού της Γερουσίας για να επιβάλει τη σημαντική επιτάχυνση των συζητήσεων. Την επόμενη ημέρα, το άρθρο 7 εγκρίθηκε με 201 ψήφους υπέρ και 115 κατά.

Δύο ημέρες αργότερα, ο υπουργός Εργασίας Olivier Dussort χρησιμοποίησε το άρθρο 44 του Συντάγματος για να επιβάλει μια μοναδική ψηφοφορία για ολόκληρο το κείμενο. Το επόμενο βράδυ, ο νόμος εγκρίθηκε στο σύνολό του από τη Γερουσία.

13 [ΣτΜ] Ο νόμος για την ασφαλιστική μεταρρύθμιση (LOI n° 2023-270) τελικά πράγματι πέρασε από τη Σύγκλητο στις 16 Μαρτίου 2023 με 193 ψήφους υπέρ έναντι 114 κατά και από την Εθνοσυνέλευση στις 20 Μαρτίου 2023 έμμεσα, δυνάμει του άρθρου 49 παρ. 3 του γαλλικού Συντάγματος, με την μη ευδοκίμηση ψήφου δυσπιστίας προς την κυβέρνηση. Βλ. αναλυτικά παρακάτω στο άρθρο.

Το πραξικόπημα του Μακρόν

Έκτοτε η διαδικασία επιταχύνθηκε σημαντικά. Καθώς η Εθνοσυνέλευση και η Γερουσία διαφωνούσαν, μια κοινή επιτροπή αποτελούμενη από επτά βουλευτές και επτά γερουσιαστές συνεδρίασε στις 15 Μαρτίου για να καταρτίσει ένα κοινό κείμενο για τα δύο σώματα, το οποίο στη συνέχεια έπρεπε να ψηφιστεί από το καθένα από τα δύο. Η Γερουσία το ενέκρινε στις 16 Μαρτίου, αλλά δεν επιτεύχθηκε πλειοψηφία στην Εθνοσυνέλευση παρά τις διαπραγματεύσεις μεταξύ της κυβέρνησης και της δεξιάς πτέρυγας.

Σε αυτό το σημείο, η πρωθυπουργός Élisabeth Borne αποφάσισε να χρησιμοποιήσει το άρθρο 49 παρ. 3 του Συντάγματος, το οποίο επέτρεπε στην κυβέρνηση να επιβάλει την υιοθέτηση ενός νόμου χωρίς ψηφοφορία στην Εθνοσυνέλευση.

Ο μόνος τρόπος για να αντιμετωπιστεί αυτή η κίνηση θα ήταν η κατάθεση πρότασης δυσπιστίας, η οποία, σε περίπτωση επιτυχίας της, υποχρεώνει την κυβέρνηση να παραιτηθεί. Μια διακομματική πρόταση για το σκοπό αυτό κατατέθηκε από την κεντρώα ομάδα LIOT, αλλά απέτυχε για μόλις εννέα ψήφους. Το ίδιο βράδυ, αυθόρμητες διαδηλώσεις ξέσπασαν σε όλη τη Γαλλία για να αντιταχθούν σε αυτό που το συνδικαλιστικό μέτωπο και οι σύμμαχοί του περιγράφουν ως άρνηση της δημοκρατίας.

Η NUPES διερευνά τώρα το ενδεχόμενο να χρησιμοποιήσει το «δημοψήφισμα με κοινή πρωτοβουλία»¹⁴. Στις 17 Μαρτίου, ο συνασπισμός της Αριστεράς κατέθεσε νομοσχέδιο που θα απαγόρευε την αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης πέραν των 62 ετών. Εάν το

¹⁴ https://www.liberation.fr/checknews/lorganisation-dun-referendum-dinitiative-partage-pourrait-elle-suspendre-la-reforme-des-retraites-pendant-neuf-mois-20230319_7LOIGLKYBFBNZJBXRDG7K4TS3A/ [ΣτΜ] Το «δημοψήφισμα με κοινή πρωτοβουλία» [référendum d'initiative partagée] προστέθηκε ως δυνατότητα στο γαλλικό Σύνταγμα από την 1^η Ιανουαρίου 2015, μετά την αναθεώρηση του 2008. Η πρωτοτυπία του έγκειται στο γεγονός ότι οι βουλευτές (το 1/5 αυτών) μπορούν να προκαλέσουν δημοψήφισμα, με την υποστήριξη ενός μέρους του εκλογικού σώματος (του 1/10 αυτού), χωρίς την έγκριση από την πλειοψηφία της Βουλής. Ωστόσο, οι προϋποθέσεις και η διαδικασία είναι αρκετά περίπλοκες. Π.χ., η υποστήριξη του 10% του εκλογικού σώματος σημαίνει περίπου τη συγκέντρωση 5 εκατομμυρίων υπογραφών.

Συνταγματικό Δικαστήριο εγκρίνει την πρόταση, θα μπορούσε να ανοίξει το δρόμο για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για το θέμα. Ωστόσο, το Συμβούλιο έχει στη διάθεσή του ένα μήνα για να εξετάσει το κείμενο και η πρόταση θα καταστεί άκυρη εάν η μεταρρύθμιση ψηφιστεί πριν από αυτή την προθεσμία, καθώς το γαλλικό Σύνταγμα δεν επιτρέπει την ακύρωση νόμων που έχουν ψηφιστεί εντός ενός έτους.¹⁵

Η ικανότητα του Μακρόν να παραμείνει στην εξουσία με μια οριακή πλειοψηφία μόλις εννέα ψήφων στην Εθνοσυνέλευση μπορεί να θεωρηθεί ως μια πύρρειος νίκη. Επιπλέον, η επίκληση του άρθρου 49 παρ. 3 [του Συντάγματος] αποτελεί σαφή ένδειξη της αδυναμίας της κυβέρνησης. Η κατάσταση αυτή επιδεινώνει περαιτέρω τη συνεχιζόμενη πολιτική κρίση στη Γαλλία, με την κυβέρνηση να απομονώνεται όλο και περισσότερο, ενώ η κοινωνική αναταραχή συνεχίζει να εντείνεται.

Δεδομένων αυτών των συνθηκών, φαίνεται ότι υπάρχουν όλα τα απαραίτητα στοιχεία προκειμένου το κίνημα να επιμείνει και να δυναμώσει τις επόμενες ημέρες, με στόχο να επιβάλει την απόσυρση του νόμου, κατά τρόπο παρόμοιο με τη δυναμική που αναπτύχθηκε γύρω από την προσπάθεια της κυβέρνησης να εισάγει τον θεσμό της «σύμβασης πρώτης πρόσληψης» το 2006.¹⁶

15 [ΣτΜ] Τελικά το Συνταγματικό Συμβούλιο απέρριψε δύο κατά σειρά προσφυγές κατά του νομοσχεδίου με αίτημα τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, στις 14 Απριλίου και στις 3 Μαΐου.

16 [ΣτΜ] Η «σύμβαση πρώτης πρόσληψης» [contrat première embauche (CPE)] ήταν ένας τύπος σύμβασης εργασίας που αφορούσε τους εργαζόμενους/ες κάτω των 26 ετών και προβλεπόταν στο άρθρο 8 του νόμου «για την ισότητα των ευκαιριών», δεν δημοσιεύτηκε όμως ποτέ εξαιτίας της πολύ μεγάλης εθνικής κινητοποίησης εναντίον του συγκεκριμένου θεσμού το 2006. Συγκεκριμένα, η CPE μετά την υιοθέτησή της από την Εθνοσυνέλευση στις 8/9 Φεβρουαρίου 2006, συνάντησε την περίοδο Φεβρουαρίου-Απριλίου 2006 τη σημαντική αντίδραση του φοιτητικού και μαθητικού κινήματος, με την υποστήριξη των πολιτικών κομμάτων και της πλειοψηφίας των συνδικάτων. Αντιμέτωπος με τις διαμαρτυρίες, ο τότε πρωθυπουργός Dominique de Villepin ανακοίνωσε στις 10 Απριλίου ότι δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή του μέτρου, δύο μήνες μετά την υιοθέτησή του και δέκα μέρες μετά την επικύρωση του νόμου από το Συνταγματικό Δικαστήριο και απέσυρε τον νόμο αυτό.

**ΚΟΙΤΑΖΟΝΤΑΣ ΤΙΣ
ΕΥΡΩΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ
ΦΑΚΟΥΣ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ
ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ:
ΜΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ
ΑΠΟΨΗ ΓΙΑ ΤΟ
ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΕΕ**

ΚΟΙΤΑΖΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΕΥΡΩΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΦΑΚΟΥΣ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ: ΜΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΓΙΑ ΤΟ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΕΕ¹

ΤΑΤΙΑΝΑ ΜΟΥΤΙΝΙΟ²

Περίληψη

Οι *Εκατό αποχρώσεις της ΕΕ: Χαρτογραφώντας την πολιτική οικονομία της περιφέρειας της ΕΕ³* είναι ο τίτλος της μελέτης που δημοσιεύθηκε από το transform! europe το 2022 σε επιμέλεια των Giuseppe Celi, Valentina Petrović και Veronika Susova-Salminen. Η μελέτη αυτή, που πραγματοποιήθηκε από μια διεπιστημονική ομάδα ερευνητών, εξετάζει τρεις διακριτούς αλλά αλληλένδετους άξονες από τους οποίους προκύπτει η δομή εξάρτησης των περιφερειακών περιοχών εντός της ΕΕ: Χαρτογράφηση των οικονομικών μοντέλων και πολιτικών, ανάλυση των πολιτικών εκδηλώσεων αλλά και της εκπροσώπησης των περιφερειακών χωρών σε επίπεδο ΕΕ, και κατασκευή και αφομοίωση των ηγεμονικών αφηγήσεων των χωρών του πυρήνα σε σχέση με τις ευρωπαϊκές περιφέρειες. Στόχος της είναι να αποτελέσει ένα εργαλείο όχι μόνο για την ανάλυση του ζητήματος των περιφερειών μέσα από τους φακούς των περιφερειακών περιοχών, αλλά και να συμβάλλει στον διάλογο και στη δημιουργία συμμαχιών μεταξύ των αποκαλούμενων περιφερειακών χωρών της ΕΕ και, κυρίως, να παράσχει στοιχεία που μπορούν να φανούν χρήσιμα για τη χάραξη εναλλακτικών πολιτικών. Τον Απρίλιο του 2023, ένα συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στην Τεργέστη συγκέντρωσε ακαδημαϊκούς, ερευνητές, συνδικαλιστές, ακτιβιστές και άλλους πολιτικούς παράγοντες για να εμβαθύνουν τη συζήτηση σχετικά με τις ευρωπαϊκές περιφέρειες και τις επιπτώσεις των πιο πρόσφατων κρίσεων. Σε αυτό το άρθρο αναφέρονται τα κύρια συμπεράσματα της μελέτης και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ευρωπαϊκές περιφέρειες στο σημερινό πλαίσιο της ΕΕ.

Εισαγωγή

Η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, και αργότερα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), είχε ως στόχο την οικοδόμηση μιας διαρκούς ειρήνης που θα βασιζόταν σε ένα σχέδιο οικονομικής και πολιτικής συνεργασίας μεταξύ των πολλών και διαφορετικών εθνών που την απαρτίζουν.

Έτσι, η ιδέα (ή, ίσως, το ιδανικό) της ΕΕ θα ήταν αυτή ενός κοινού χώρου διαρκούς και ατέρμονης διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης που θα είχε ως αποτέλεσμα την οικονομική, κοινωνική και πολιτική σύγκλιση όλων των κρατών μελών με πλήρη σεβασμό της κυριαρχίας και της πολιτιστικής ποικιλομορφίας στο εσωτερικό της. Μεθοδολογικά, οι (ημι)περιφερειακές περιοχές της ΕΕ, οι ευρωπαϊκές περιφέρειες, οργανώθηκαν σε δύο μεγάλες ομάδες χωρών: Νότια Ευρώπη, αποτελούμενη από έξι χώρες (Πορτογαλία, Ισπανία,

1 Μετάφραση από τα αγγλικά: Αγγελίνα Γιαννοπούλου

2 Η Τατιάνα Μουτίνιο είναι Συντονίστρια Προγραμμάτων Transform! Europe, Μέλος του [Cultra](#), Πόρτο, Πορτογαλία.

3 Η έκδοση πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με το Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ και είναι διαθέσιμη δωρεάν. Η περίληψή της έχει μεταφραστεί στα Ελληνικά, τα Πορτογαλικά, τα Ισπανικά, τα Ιταλικά, τα Ουγγρικά, τα Βουλγάρικα, τα Τσέχικα, τα Πολωνικά, τα Γερμανικά και τα Ρουμάνικα.

“

Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, οι χώρες της Νότιας Ευρώπης ακολούθησαν μια αποκλίνουσα πορεία σε σχέση με τις χώρες του πυρήνα, με πιο εντυπωσιακή την περίπτωση της Ιταλίας, μιας χώρας που από χώρα του πυρήνα μετατράπηκε σε χώρα της περιφέρειας. Η κρίση της δεκαετίας του 1970 επέβαλε τη διακοπή ή την επιβράδυνση της διαδικασίας εκβιομηχάνισης στις χώρες αυτές, ακολουθούμενη από μια διαδικασία νεοφιλελευθεροποίησης και απορρύθμισης των αγορών που επέβαλε η παγκοσμιοποίηση. [...]

Ιταλία, Μάλτα, Ελλάδα και Κύπρος) και Ανατολική Ευρώπη, αποτελούμενη από έντεκα χώρες (τα κράτη της Βαλτικής - Εσθονία, Λετονία και Λιθουανία -, η λεγόμενη ομάδα Visegrád - ύστερα η Πολωνία, Τσεχική Δημοκρατία, Σλοβακία και Ουγγαρία και τέλος, η Σλοβενία, Κροατία, Ρουμανία και Βουλγαρία). Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να κατανοηθεί η δομή εξάρτησης που διέπει αυτές τις δύο ευρωπεριφέρειες ή, με άλλα λόγια, πώς η περιφερειοποίηση ενσωματώνεται δομικά στην ΕΕ και στις σχέσεις με τις χώρες του πυρήνα. Η μελέτη πραγματοποιεί περαιτέρω μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ των ευρωπεριφερειών για την εξαγωγή συμπερασμάτων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως βάση για την ανάπτυξη στρατηγικών συνεργασίας και συμμαχίας.

Primus inter pares (Βασικά συμπεράσματα της μελέτης)

Η ανάλυση των εξελίξεων της οικονομικής πολιτικής όσον αφορά στις δύο περιφέρειες αποκαλύπτει ότι και οι δύο καταλαμβάνουν περιφερειακές θέσεις στον ευρωπαϊκό χώρο, αν και με διαφορετική πορεία.

Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, οι χώρες της Νότιας Ευρώπης ακολούθησαν μια αποκλίνουσα πορεία σε σχέση με τις χώρες του πυρήνα, με πιο εντυπωσιακή την περίπτωση της Ιταλίας, μιας χώρας που από χώρα του πυρήνα μετατράπηκε σε χώρα της περιφέρειας. Η κρίση της δεκαετίας του 1970 επέβαλε τη διακοπή ή την επιβράδυνση της διαδικασίας εκβιομηχάνισης στις χώρες αυτές, ακολουθούμενη από μια διαδικασία νεοφιλελευθεροποίησης και απορρύθμισης των αγορών που επέβαλε η παγκοσμιοποίηση. Οι παράγοντες αυτοί οδήγησαν σε χρηματιστικοποίηση των οικονομιών και υπερτροφία του τομέα των υπηρεσιών. Η επακόλουθη διεύρυνση της ΕΕ προς ανατολάς οδήγησε στη μετεγκατάσταση πολλών μεταποιητικών βιομηχανιών, αποδυναμώνοντας περαιτέρω τον ήδη φτωχό παραγωγικό ιστό και οδηγώντας στην επίμονη ανολοκλήρωση του παραγωγικού πλέγματος. Επιπλέον, η προσχώρηση των χωρών του Νότου στη Νομισματική και Οικονομική Ένωση από την ίδρυσή της επιδείνωσε αυτή την πορεία απόκλισης, όπως έγινε εμφανές από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008.

Στην περίπτωση της Ανατολικής Ευρώπης, η οικονομική ανάπτυξη ακολουθεί μια πορεία ατελούς σύγκλισης. Η ομάδα αυτή των 11 χωρών αναλύθηκε ως δύο περιφέρειες:

1. Οι χώρες της Κεντρικής Ανατολικής Ευρώπης - ομάδα Visegrád και χώρες της Βαλτικής -, οι οποίες εντάχθηκαν στην ΕΕ το 2004. Για τις χώρες αυτές, ήταν δυνατόν να παρατηρηθεί μια κάπως ισχυρή βιομηχανική ανάπτυξη στην ομάδα Visegrád, αλλά εξαιρετικά εξαρτημένη από

τις άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ), συγκεκριμένα από τη Γερμανία, και μια έντονη αποκλειστική ειδίκευση στον τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας. Η ίδια εξάρτηση από τις ΑΞΕ παρατηρείται και στις χώρες της Βαλτικής, αλλά, στην περίπτωση αυτή, έχει επίκεντρο τον τομέα των χρηματοοικονομικών, ασφαλειών και ακινήτων. Μετά το τέλος της κυριαρχίας της Σοβιετικής Ένωσης, οι χώρες αυτές είχαν ικανοποιητικά επίπεδα εκβιομηχάνισης και αυτός είναι ένας σημαντικός παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη όταν εξετάζεται η ανάπτυξη και η ένταξη των οικονομιών αυτών στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια οικονομία. Ένας άλλος σχετίζεται με το χαμηλό κόστος εργασίας, καθοριστικό σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο αγοράς.

2. Οι χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Σλοβενία, Βουλγαρία, Ρουμανία και Κροατία, οι οποίες εντάχθηκαν στην ΕΕ το 2004, το 2007 και το 2013 αντίστοιχα) έχουν διαφορετικές οικονομικές δομές, επηρεασμένες από τις ιστορικές τους ρίζες και τις εξελίξεις πριν και μετά την ένταξή τους στην ΕΕ. Εντός αυτής της ομάδας χωρών, η Σλοβενία θα μπορούσε να θεωρηθεί μια παράπλευρη περίπτωση, παρουσιάζοντας ένα οικονομικό μοντέλο που βασίζεται σε μια τεχνολογικά ανεπτυγμένη βιομηχανία, η οποία την έφερε σε καλύτερη θέση για να αντιμετωπίσει το «σοκ» της διαδικασίας ένταξης στην ΕΕ. Από όλες τις χώρες που αναλύθηκαν, η Σλοβενία φαίνεται να έχει ομοιότητες στην οικονομική δομή με τις χώρες του πυρήνα, αν και μετά τη παγκόσμια οικονομική κρίση, σημειώθηκε μαζική αύξηση του δημόσιου και ιδιωτικού χρέους και μείωση της απασχόλησης και της μεταποίησης σε βάρος μιας κατασκευαστικής έκρηξης. Σε αντίθεση με την περίπτωση της Σλοβενίας, οι χώρες αυτής της ομάδας αντιμετώπισαν μια παρατεταμένη και επώδυνη διαδικασία ένταξης στην ΕΕ. Στο πλαίσιο της προετοιμασίας για την ένταξη στην ΕΕ, μεγάλα ποσά άμεσων ξένων επενδύσεων εισέρρευσαν στις χώρες αυτές. Στη Ρουμανία, αυτές διοχετεύθηκαν στον εκσυγχρονισμό της υφιστάμενης βιομηχανίας (ιδίως στον τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας), αλλά με πολύ άνισο τρόπο που οδήγησε σε μεγάλες ανισότητες στο εσωτερικό της χώρας. Αυτού του είδους οι ανισοροπίες των περιφερειών στο εσωτερικό μιας χώρας μπορούν επίσης να παρατηρηθούν σε άλλες χώρες της ευρωπεριφέρειας, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Στην περίπτωση της Βουλγαρίας, και αργότερα της Κροατίας, οι ΑΞΕ επικεντρώθηκαν κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών (εις βάρος της γεωργίας και της βιομηχανίας), ιδίως στον χρηματοπιστωτικό και τον τουριστικό τομέα. Συνεπώς, η οικονομική δομή των χωρών αυτών παρουσιάζει τον ίδιο είδος αδυναμιών που εντοπίστηκαν στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, ενώ το οικονομικό μοντέλο της Ρουμανίας παρουσιάζει τρωτά σημεία που είναι συνυφασμένα με την εξάρτησή της από τις ΑΞΕ της Γερ-

“

Εν ολίγοις, αν και με διαφοροποιημένα στοιχεία, και οι δύο ευρωπαϊκές περιφέρειες παρουσιάζουν ισχυρή οικονομική εξάρτηση από τις χώρες του πυρήνα, ιδίως τη Γερμανία. Και στις δύο ευρωπαϊκές περιφέρειες, η έντονη εξάρτηση από το ξένο κεφάλαιο, είτε με τη μορφή πιστώσεων είτε με τη μορφή άμεσων ξένων επενδύσεων, αποτελεί ισχυρό παράγοντα ευθραυστότητας, γεγονός που αποδεικνύεται από τις επαναλαμβανόμενες κρίσεις των αρχών του αιώνα, δηλαδή την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, την πανδημία και, πιο πρόσφατα, τον πόλεμο στην Ουκρανία και την ενεργειακή κρίση.

[...]

μανίας και που εντοπίστηκαν στις χώρες της Κεντρικής Ανατολικής Ευρώπης.

Εν ολίγοις, αν και με διαφοροποιημένα στοιχεία, και οι δύο ευρωπαϊκές περιφέρειες παρουσιάζουν ισχυρή οικονομική εξάρτηση από τις χώρες του πυρήνα, ιδίως τη Γερμανία. Και στις δύο ευρωπαϊκές περιφέρειες, η έντονη εξάρτηση από το ξένο κεφάλαιο, είτε με τη μορφή πιστώσεων είτε με τη μορφή άμεσων ξένων επενδύσεων, αποτελεί ισχυρό παράγοντα ευθραυστότητας, γεγονός που αποδεικνύεται από τις επαναλαμβανόμενες κρίσεις των αρχών του αιώνα, δηλαδή την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, την πανδημία και, πιο πρόσφατα, τον πόλεμο στην Ουκρανία και την ενεργειακή κρίση.

Αναλύθηκε επίσης η δυναμική των εμπορικών δικτύων και των παγκόσμιων αλυσίδων αξίας (GVC-global value chains) καθ' όλη τη διάρκεια του 21ου αιώνα, με ιδιαίτερη έμφαση στην αυτοκινητοβιομηχανία, παράδειγμα της αναδιοργάνωσης της βιομηχανικής δομής στην Ευρώπη. Η ανάλυση αυτή αναδεικνύει την οικονομική εξάρτηση που αντιπροσωπεύουν οι ευρωπαϊκές περιφέρειες εντός της ΕΕ. Πριν από τις GFC, το εμπόριο μεταξύ των χωρών του πυρήνα, ιδίως της Γερμανίας, και της ομάδας Visegrád υπερέβαινε ήδη το εμπόριο μεταξύ των χωρών του πυρήνα και της Νότιας Ευρώπης. Ωστόσο, αν εξετάσουμε το εμπόριο σε όρους προστιθέμενης αξίας, οι δεσμοί της ανατολικής περιφέρειας αφορούν κυρίως σε ενδιάμεσα αγαθά.

Η δημοκρατία θεωρείται ότι βρίσκεται στο επίκεντρο του ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Για το λόγο αυτό, αναλύθηκε, επίσης, η εκπροσώπηση των ευρωπαϊκών περιφερειών στο επίπεδο των κυβερνητικών οργάνων της ΕΕ. Ο συνολικός αριθμός των κατοίκων των δύο ευρωπαϊκών περιφερειών αντιπροσωπεύει λίγο περισσότερο από το ήμισυ του συνολικού πληθυσμού των είκοσι επτά χωρών που απαρτίζουν την ΕΕ και αυτό αντικατοπτρίζεται στην κατανομή των ευρωβουλευτών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (393 σε σύνολο 705). Ωστόσο, όταν εξετάζουμε τους διορισμούς σε άλλα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, η εικόνα αλλάζει: η υποεκπροσώπηση (με εξαίρεση την Ιταλία) στις ηγετικές θέσεις της ΕΕ είναι κοινή και για τις δύο ευρωπαϊκές περιφέρειες, αλλά είναι ποιοτικά διαφορετική με τις χώρες της νότιας Ευρώπης οι οποίες είναι καλύτερα ενσωματωμένες στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Ακόμη και αν αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι οι τελευταίες αποτελούν μέρος της ΕΕ για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, δεν αλλάζει την κυριαρχία που έχουν οι δυτικές χώρες στο πλαίσιο της ΕΕ, και η οποία αποτελεί το κανάλι διόχτευσης της ασύμμετρης ισχύος στην ΕΕ.

Η μελέτη εστιάζει, επίσης, στο ζήτημα των πολιτικών διαιρέσεων. Δύο διαιρέσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών περιφερειών είναι εμφανείς: Η χρηματοδοτική πολιτική της ΕΕ και η

κοινή μεταναστευτική πολιτική. Στην πρώτη περίπτωση, αυτό μπορεί να εξηγηθεί από τα διαφορετικά οικονομικά μοντέλα στις δύο ευρωπαϊκές περιφέρειες, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι χώρες της Νότιας Ευρώπης αποτελούν μέρος της ΟΝΕ (και των εγγενών περιορισμών όσον αφορά στην κυρίαρχη πολιτική οικονομία). Ακόμα και μετά την πανδημία, κατά τη διάρκεια της συζήτησης για τον προϋπολογισμό της ΕΕ που έφερε αντιμέτωπες τις λεγόμενες "τσιγκούνες χώρες" με τις χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας, οι τελευταίες δεν μπόρεσαν να σχηματίσουν ένα συνεκτικό μπλοκ. Επίσης, ενώ οι χώρες της Νότιας Ευρώπης τείνουν να υποστηρίζουν μια κοινή μεταναστευτική πολιτική, μετά τις προσφυγικές ροές του 2015, μια τέτοια πολιτική απορρίπτεται κατηγορηματικά από τις χώρες της ανατολικής περιφέρειας. Η ανυπαρξία διακρατικών συμμαχιών μεταξύ των δύο ευρωπαϊκών περιφερειών έχει ποικίλους λόγους. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ένας από αυτούς είναι ότι οι οικονομικές δυσκολίες που υφίστανται οι δύο περιοχές είναι διαφορετικού είδους. Επιπρόσθετα, υπάρχει μια σημαντική διαφορά στο επίπεδο της εκπροσώπησης της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας στις δύο περιοχές: ενώ στο Νότο, οι αριστερές δυνάμεις εκπροσωπούν, με μεγαλύτερη ή μικρότερη ισχύ, την εν λόγω πραγματικότητα, στην Ανατολική Ευρώπη είναι τα δεξιά κόμματα που αναλαμβάνουν αυτό το έργο μέσα στο νεοφιλελεύθερο πολιτικό πλαίσιο, ο λεγόμενος "προνοιακός σοβινισμός". Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης παρουσιάζει συχνά πολιτικές θέσεις που βρίσκονται μεταξύ θέσεων της Κεντρικής Ανατολικής Ευρώπης και της Νότιας Ευρώπης, γεγονός που ευνοεί τις δυνατότητες συνεργασίας.

Στην έκδοση βρίσκουμε, επίσης, μια αξιολόγηση γύρω από το πώς οι ευρωπαϊκές αντιλαμβάνονται τους δυνητικούς τους συμμάχους. Μια πλευρά που ξεχωρίζει είναι ότι οι κορυφαίες πολιτικές προτεραιότητες⁴ διαφέρουν από χώρα σε χώρα, ακόμη και εντός της ίδιας ευρωπαϊκής περιφέρειας. Μια άλλη σχετική πλευρά, κοινή και για τις δύο ευρωπαϊκές περιφέρειες, είναι η αναντιστοιχία μεταξύ κατανοούμενων ως / και δυνητικών συμμάχων, δηλαδή οι ελίτ των περιφερειών "φαντάζουν" περισσότερους συμμάχους από όσους έχουν στην πραγματικότητα, και βασικά περιορίζονται στην αναζήτηση εταίρων εντός της δικής τους περιοχής. Τέλος, υπάρχει ένα πρόβλημα στρεβλούς αντίληψης στο επίπεδο του διαχωρισμού πυρήνα-περιφέρειας: και οι δύο περιφέρειες τείνουν να αναζητούν συμμάχους μεταξύ των χωρών του πυρήνα, αλλά όχι το αντίστροφο.

Αυτή η τελευταία πλευρά οδηγεί στο τελευταίο μέρος της μελέτης που αφορά στις πολιτισμικές και ιδεολογικές διαστάσεις των ευρωπαϊκών περιφερειών: Τον τρόπο (ή τους τρόπους) με τους οποίους οι ευρωπαϊκές περιφέρειες προσλαμβάνονται και γίνονται αντιληπτές στο πλαίσιο της ΕΕ. Η υποτιθέμενη οικονομική σύγκλιση που προτάσσεται σε σχέση με την ένταξη των χωρών της ευρωπαϊκής περιφέρειας ενσταλάζεται ύπουλα από μια νοοτροπία πνευματικής και πολιτιστικής εξάρτησης ("να είσαι περιφερειακός αλλά να φιλοδοξείς να είσαι κεντρικός", για να παραθέσουμε το κείμενο της μελέτης). Με άλλα λόγια, οι ασυμ-

Η υποτιθέμενη οικονομική σύγκλιση που προτάσσεται σε σχέση με την ένταξη των χωρών της ευρωπαϊκής περιφέρειας ενσταλάζεται ύπουλα από μια νοοτροπία πνευματικής και πολιτιστικής εξάρτησης («να είσαι περιφερειακός αλλά να φιλοδοξείς να είσαι κεντρικός», για να παραθέσουμε το κείμενο της μελέτης). Με άλλα λόγια, οι ασυμμετρίες ισχύος στο εσωτερικό της ίδιας της ΕΕ μεταφράζονται και ενισχύουν την αμοιβαία αντίληψη του πυρήνα και των ίδιων των ευρωπαϊκών περιφερειών.
[...]

4 Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο προσδιορισμός οποιασδήποτε κορυφαίας πολιτικής προτεραιότητας δεν λέει τίποτα για το πραγματικό περιεχόμενο της πολιτικής. Είναι απλά ενδεικτικό των ομοιοτήτων ή των διαφορών στον καθορισμό των προτεραιοτήτων μεταξύ των κρατών μελών, οι οποίες μπορούν να χρησιμεύσουν ως βάση για την δουλειά παραγωγής πολιτικών και την αναζήτηση δεσμεύσεων μεταξύ των εταίρων.

μετρίες ισχύος στο εσωτερικό της ίδιας της ΕΕ μεταφράζονται και ενισχύουν την αμοιβαία αντίληψη του πυρήνα και των ίδιων των ευρωπεριφερειών. Χρησιμοποιώντας στοιχεία του (ευρω)οριενταλισμού⁵ αποδεικνύεται πώς οι δύο ευρωπεριφέρειες κατασκευάστηκαν (και κατασκευάζονται), παρουσιάστηκαν και αναπαρίστανται στον ηγεμονικό λόγο των χωρών του πυρήνα. Παρουσιάζονται δύο περιπτωσιολογικές μελέτες: το ζήτημα της διεύρυνσης της ΕΕ προς τις ανατολικές χώρες, εστιάζοντας στις συμβολικές πτυχές της ενταξιακής διαδικασίας, και η περίπτωση της Ελλάδας κατά τα χρόνια της λιτότητας, εστιάζοντας στη δυναμική του λόγου. Η ηγεμονική κατασκευή και αφήγηση των ευρωπεριφερειών, δεν είναι μόνο ένα θεμελιώδες συστατικό και ενισχυτικό στοιχείο του διαχωρισμού πυρήνα-περιφέρειας: Δημιουργώντας μια αντίληψη μεταξύ των περιφερειών μέσα από τα μάτια του πυρήνα, καθιστά τις δύο ευρωπεριφέρειες τυφλές (ή, τουλάχιστον, κοντόφθαλμες).

Είναι η ΕΕ μια μηχανή κατασκευής και τελειοποίησης της περιφέρειας;

Το βιβλίο *Εκατό αποχρώσεις της ΕΕ* αποτελεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση που αποσκοπεί στην εξήγηση της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής πορείας των χωρών της ευρωπεριφέρειας κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Παρά τις διαφορές και τις ιδιαιτερότητες που εντοπίζονται εντός και μεταξύ των ευρωπεριφερειών, φαίνεται να υπάρχει μια κοινή τάση: Ανεξάρτητα από το πόσο καιρό οι χώρες αυτές αποτελούν μέρος του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, ανεξάρτητα από τα οικονομικά μοντέλα που εφαρμόζονται, ανεξάρτητα από τα πολιτικά σενάρια και τις κοινωνικές συνθήκες, οι χώρες αυτές δεν καταφέρνουν να ξεφύγουν από το καθεστώς της περιφέρειας και να επιτύχουν συνεκτική και βιώσιμη σύγκλιση. Σε αντίθεση με τις ηγεμονικές αφηγήσεις και τις ιδεολογικές προκαταλήψεις απέναντι στις ευρωπεριφέρειες, αυτή η ανικανότητα δύσκολα μπορεί να αποδοθεί στις ίδιες τις χώρες, αλλά μάλλον απορρέει από ένα σχέδιο της ΕΕ που έχει τις ρίζες του στη νεοφιλελεύθερη ατζέντα. Η ύπαρξη και η διατήρηση των ημιπεριφερειακών περιοχών στην ΕΕ βρίσκεται σε βαθιά αντίθεση με την ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η οποία πρέπει άμεσα να ξεπεραστεί στο εγγύς μέλλον, αλλιώς βρισκόμαστε αντιμέτωποι με τον κίνδυνο να μην υπάρχει μέλλον για το ίδιο το ευρωπαϊκό εγχείρημα.

“

Παρά τις διαφορές και τις ιδιαιτερότητες που εντοπίζονται εντός και μεταξύ των ευρωπεριφερειών, φαίνεται να υπάρχει μια κοινή τάση: Ανεξάρτητα από το πόσο καιρό οι χώρες αυτές αποτελούν μέρος του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, ανεξάρτητα από τα οικονομικά μοντέλα που εφαρμόζονται, ανεξάρτητα από τα πολιτικά σενάρια και τις κοινωνικές συνθήκες, οι χώρες αυτές δεν καταφέρνουν να ξεφύγουν από το καθεστώς της περιφέρειας και να επιτύχουν συνεκτική και βιώσιμη σύγκλιση. [...]

5 Ο όρος "Οριενταλισμός" επινοήθηκε από τον Edward Said στο ομώνυμο θεμελιώδες έργο του το 1978. "Ευρω-Οριενταλισμός" είναι ο όρος που πρότεινε ο Ezequiel Adamnovsky (2005) σε συνέχεια του έργου του Larry Wolff (1994) σχετικά με την "οριενταλοποίηση" της Ανατολικής Ευρώπης

**ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ
ΚΡΙΣΕΙΣ
ΩΣ ΠΟΛΕΜΟΙ**

ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΩΣ ΠΟΛΕΜΟΙ¹

ΛΟΥΚΑ ΛΟΜΠΑΡΝΤΙ,
ΡΟΛΑΝΤ ΚΟΥΛΚΕ (ΕΙΣΑΓΩΓΗ)

Εισαγωγή

Το *transform! europe* ίδρυσε το 2023 μια νέα Οικονομική Ομάδα Εργασίας (EWG) για να αντιδράσει στην τρέχουσα κρίση που προκάλεσε ο ύστερος καπιταλισμός, η οποία επιφέρει την «αόρατη» κρίση του κόστους ζωής, ενώ ταυτόχρονα αυξάνει την παγκόσμια κλιματική υπερθέρμανση. Αυτή η κρίση περιγράφεται συχνά ως πολλαπλή, ή «πολυ-κρίση», αλλά στην πραγματικότητα έχει μία κοινή αιτία: τον παγκόσμιο καπιταλισμό. Κατά τις τελευταίες εβδομάδες αποδείχτηκε και πάλι αυτή η αιτία, καθώς η κατάρρευση μίας μόνο περιφερειακής τράπεζας των δυτικών ΗΠΑ προκάλεσε μια τραπεζική κρίση η οποία οδήγησε στη θεαματική κατάρρευση μιας από τις αποκαλούμενες 30 «συστημικές τράπεζες» σε παγκόσμιο επίπεδο στην Ελβετία – μιας τράπεζας που θεωρούνταν πολύ μεγάλη για να καταρρεύσει. Η κυβέρνηση της Ελβετίας ανάγκασε την εξαγορά της *Credit Suisse* από την *UBS* (*Union de Banques Suisses*) για να αποφευχθεί μια παγκόσμια κατάρρευση του τραπεζικού συστήματος. Άρα το πρόβλημα λύθηκε και τέθηκε υπό έλεγχο; Κάθε άλλο. Η κυβέρνηση απλώς ανέβαλε μια πολύ μεγαλύτερη κρίση που θα λάβει χώρα στο μέλλον, καθώς η νέα τράπεζα έχει πλέον συνδυασμένο ισολογισμό με μέγεθος διπλάσιο από το ΑΕΠ της Ελβετίας. Δεν υπάρχει απολύτως καμιά πιθανότητα το ελβετικό κράτος να καταφέρει να κρατήσει ζωντανό αυτό το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα όταν η επόμενη κρίση χτυπήσει το χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Σε αυτό το σύντομο άρθρο, ο Λούκα Λομπάρντι παρουσιάζει μια συνεκτική και ακριβή ανάλυση σχετικά με τα αίτια αυτής της παρολίγον κατάρρευσης και θέτει τέσσερα χειροπιαστά αιτήματα για την επίλυση των απειλών που αντιπροσωπεύει ο απελευθερωμένος χρηματοπιστωτικός τομέας για τις κοινωνίες μας.

Ρόλαντ Κούλκε

Οι οικονομικές κρίσεις είναι συνυφασμένες με την ιστορία του σύγχρονου καπιταλισμού. Όπως ακριβώς οι πόλεμοι, έτσι κι οι οικονομικές κρίσεις είναι συνέπεια της αδυναμίας του κανονικού μηχανισμού συσσώρευσης κεφαλαίου να συνεχίσει, παρότι υπάρχουν φυσικά και άλλες αιτίες. Ακόμα, όπως οι πόλεμοι, οδηγούν στην εξάλειψη των πιο αδύναμων και τερματίζονται με την πλήρη κινητοποίηση των κρατικών πόρων. Αναλύοντας τη φύση του πολέμου, ο Καρλ φον Κλάουσεβιτς παρατήρησε ότι «θα ήταν πιο ακριβές να συγκριθεί με το εμπόριο, το οποίο επίσης

Το *transform! europe* δημιούργησε το 2023 μια νέα Οικονομική Ομάδα Εργασίας (EWG) για να απαντήσει στις τρέχουσες κρίσεις που προκαλεί ο ύστερος καπιταλισμός. Το πρώτο άρθρο της σειράς μπλογκ της EWG εξετάζει ορισμένες όψεις των οικονομικών κρίσεων που συνθέτουν την ιστορία του σύγχρονου καπιταλισμού.

¹ [ΣτΕ] Το άρθρο δημοσιεύτηκε αρχικά στον ιστότοπο του *transform! europe* στις 20 Απριλίου 2023 <https://www.transform-network.net/blog/article/financial-crises-as-wars/>. Μετάφραση από τα αγγλικά: Αλέξανδρος Ηλιόπουλος

αποτελεί μια σύγκρουση ανθρωπίνων συμφερόντων και δραστηριοτήτων· ενώ είναι ακόμα πιο κοντά στην πολιτική, η οποία με τη σειρά της θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα είδος εμπορίου σε μεγαλύτερη κλίμακα» (Κλάουσεβιτς, 1976, σελ. 100). Αν σε αυτή την εικόνα προσθέσουμε την οικονομική κρίση, έχουμε μια θαυμάσια σύνθεση των δεσμών μεταξύ πολέμου, πολιτικής και κρίσεων.

Κάθε κρίση έχει τις δικές της συγκεκριμένες αιτίες, οι οποίες πρέπει να αναλυθούν για να γίνει κατανοητή, αλλά πάνω από όλα, έχει πάντα τον ίδιο μηχανισμό, ο οποίος μπορεί να περιγραφεί συνοπτικά ως η ανάγκη του κεφαλαίου να συσσωρεύεται με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα. Η φύση του κεφαλαίου είναι να ξεπερνά κάθε όριο, και οτιδήποτε τίθεται ως όριο απορρίπτεται ως κύτταρο ξένο με τον οργανισμό, όπως υποστήριξε ο Καρλ Μαρξ: «Το πραγματικό όριο της καπιταλιστικής παραγωγής είναι το ίδιο το κεφάλαιο». Παραδόξως, όσο περισσότερο επιτυγχάνει το κεφάλαιο να μεγαλώσει, τόσο περισσότερα εμπόδια δημιουργεί για τον εαυτό του και για τη συσσώρευσή του, κι έτσι αναγκάζεται να καταφύγει σε εξωτερικά βοηθήματα. Αυτά είναι βασικά δύο: το κράτος και οι τράπεζες.

Ήταν μια βαθιά πεποίθηση του Μίνσκι: η ιδέα ότι ο αυξανόμενος ρόλος των οικονομικών συνεπάγεται έναν αυξημένο ρόλο για τα δημόσια οικονομικά (Μίνσκι, 1986). Δεν ήταν εύκολο να υπερασπιστεί κανείς αυτή τη θέση κατά την περίοδο Θάτσερ-Ρίγκαν, όταν το Κράτος έμοιαζε με ένα απομεινάρι έτοιμο να αποσυρθεί. Ο Μίνσκι εξήγησε ότι όσο μεγαλύτερες οι τράπεζες και οι χρηματοοικονομικές αγορές, τόσο μεγαλύτερος πρέπει να είναι ο ρόλος των κεντρικών τραπεζών και των κυβερνήσεων στην οικονομία. Στην πραγματικότητα, η υποχώρηση του Κράτους δεν συνέβη ποτέ, επειδή χωρίς την υπόρρητη ή και ρητή δημόσια εγγύηση για τις δραστηριότητές τους, οι τράπεζες δεν μπορούν να επιβιώσουν για πολύ. Αυτό που άλλαξε είναι η φύση του δημόσιου ρόλου στην οικονομία, η οποία πλέον είναι προσανατολισμένη προς τη στήριξη της συσσώρευσης κεφαλαίου και την ανάπτυξη των χρηματοοικονομικών αγορών. Ένα ιδιαίτερα σαφές παράδειγμα είναι η κοινωνική ασφάλιση, η οποία έχει υπονομευτεί, βοηθώντας έτσι την ανάπτυξη των ιδιωτικών συνταξιοδοτικών fund. Σήμερα, οι χρηματοοικονομικές αγορές και το Κράτος είναι σαν δύο αντικείμενα που κρέμονται από τις πλάστιγγες μιας ζυγαριάς. Αν το βάρος των ιδιωτικών οικονομικών αυξηθεί, η άλλη πλευρά πρέπει επίσης να αυξηθεί για να διατηρηθεί η ισορροπία. Αυτή η ιδέα είναι πολύ διαφορετική από το αφήγημα

“

Στην πραγματικότητα, η υποχώρηση του Κράτους δεν συνέβη ποτέ, επειδή χωρίς την υπόρρητη ή και ρητή δημόσια εγγύηση για τις δραστηριότητές τους, οι τράπεζες δεν μπορούν να επιβιώσουν για πολύ. Αυτό που άλλαξε είναι η φύση του δημόσιου ρόλου στην οικονομία, η οποία πλέον είναι προσανατολισμένη προς τη στήριξη της συσσώρευσης κεφαλαίου και την ανάπτυξη των χρηματοοικονομικών αγορών. Ένα ιδιαίτερα σαφές παράδειγμα είναι η κοινωνική ασφάλιση, η οποία έχει υπονομευτεί, βοηθώντας έτσι την ανάπτυξη των ιδιωτικών συνταξιοδοτικών fund.

[...]

που επικρατεί και θέλει το δημόσιο χρέος να αποδυναμώνει τις ιδιωτικές επενδύσεις. Η πραγματικότητα είναι ότι η σύγχρονη επενδυτική μηχανή βασίζεται στις χρηματοοικονομικές αγορές (μετοχές, ομόλογα, χρέη, παράγωγα, κλπ) και δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς τον εξισορροπητικό ρόλο των κυβερνήσεων.

Το επιχειρηματικό μοντέλο των τραπεζών είναι εγγενώς εύθραστο

Αυτό ισχύει τόσο για το παθητικό όσο και για το ενεργητικό τους. Το παθητικό των τραπεζών αποτελείται κυρίως από καταθέσεις, ορισμένες εκ των οποίων είναι οι αποταμιεύσεις των εργατών και τα μη επενδεδυμένα κέρδη των εταιριών, και κάποιες άλλες δημιουργούνται απευθείας από τις τράπεζες μέσω της λειτουργίας πίστωσης. Η δυνατότητα των τραπεζών να δημιουργούν χρήμα (το λεγόμενο «ενδογενές χρήμα») είναι κάτι που πολλές φορές αρνείται το κυρίαρχο ρεύμα της οικονομικής επιστήμης, με εξαιρέσεις ωστόσο (McLeay κ. α., 2014· Jakob and Kumhof, 2015). Στην πραγματικότητα, οι τράπεζες μπορούν να χρηματοδοτούν επενδύσεις και να δημιουργούν χρηματοοικονομική κερδοσκοπία ακριβώς επειδή μπορούν να παράγουν χρήμα κατά βούληση. Γενικά μιλώντας, θα έπρεπε να δημιουργούν ένα ιδανικό ποσό χρημάτων, το οποίο σχετίζεται με τις προσδοκίες των πελατών τους, των εταιριών και των νοικοκυριών, να αποπληρώσουν τα χρέη τους, αλλά κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει εκ των προτέρων ποιο είναι αυτό το ποσό. Ακόμα, κάθε τράπεζα προσπαθεί να δημιουργεί το μέγιστο μέρος της ιδανικής ποσότητας, κάτι που οδηγεί σε ένα συνολικό αποτέλεσμα χρηματοοικονομικών φουσκών, κι ακολουθείται από μια πιστωτική κρίση. Το γεγονός ότι σχεδόν όλα τα χρήματα που χρησιμοποιούμε για να αγοράσουμε οτιδήποτε (π.χ. οι τραπεζικές μας καταθέσεις) δημιουργείται από ιδιώτες μεσάζοντες με μόνο σκοπό τη μεγιστοποίηση των κερδών τους καθιστά ζωτικό τον ρόλο του δημοσίου. Ο δημόσιος δανεισμός ως τελευταίο καταφύγιο, η εγγύηση των καταθέσεων και η τραπεζική επιτήρηση είναι εργαλεία που δημιουργήθηκαν ανά τους αιώνες για να εμποδίσουν την καταστροφή της οικονομίας λόγω της συμπεριφοράς του ιδιωτικού τραπεζικού τομέα.

Σχετικά με το ενεργητικό, οι τράπεζες οφείλουν να επιλέγουν προσεκτικά τους οφειλέτες τους, αλλά όσο περισσότερα δάνεια εγκρίνουν και όσο περισσότερα στοιχεία αγοράσουν, τόσο μεγαλύτερα τα κέρδη τους. Άρα, η σύνεση είναι εχθρός των τραπεζών, και τους έχει επιβληθεί από τις δημόσιες αρχές. Όμως, οι κεντρικές τράπεζες και οι κυβερνήσεις τείνουν να βρίσκονται πολύ κοντά στα συμφέροντα των μεγάλων τραπεζών. Όπως παρατήρησε ο Τζόνσον: «Τα υπερτροφικά (χρηματοπιστωτικά) ιδρύματα επηρεάζουν δυσανάλογα την πολιτική του δημοσίου» (Johnson, 2009). Αυτό ίσχυε ήδη εδώ και δεκαετίες, αλλά σήμερα οι τράπεζες έχουν μεγαλώσει τόσο πολύ που, για να συνεχιστεί η επιβίωση της εθνικής οικονομίας, είναι απλώς αδύνατον να τους αντιταχθεί κανείς. Για να αναλύσουμε ένα ακραίο παράδειγμα, η προτεινόμενη εξαγορά της Credit Suisse από την UBS θα δημιουργήσει μια τράπεζα, με συνολικό ενεργητικό υπερδιπλάσιο του ΑΕΠ της Ελβετίας. Δεν πρόκειται για θέμα λόμπινγκ ή για την τακτική των «περιστρεφόμενων πορτών» (ΣτΜ: το φαινόμενο της στενής σύνδεσης ιδιωτικού τομέα και πολιτικών αξιωμάτων), αλλά για πλήρη προσάρτηση των δημόσιων θεσμών στο οικονομικό κεφάλαιο (Johnson and Kwak, 2010). Έπειτα από κάθε μεγάλη κρίση, οι κρατικές αρχές και αυτοί που θέτουν τα πρότυπα σε διεθνές επίπεδο, όπως η Επιτροπή της Βασιλείας, προσπαθούν να εφαρμόσουν αυστηρότερους κανόνες, οι οποίοι, αν και έχουν κάποια χρησιμότητα, δεν εξαλείφουν τα μελλοντικά προβλήματα, αλλά καθιστούν απλώς τον τομέα λιγότερο ανταγωνιστικό, ευνοώντας έτσι πάλι τις μεγάλες τράπεζες. Η αυξανόμενη ανάγκη για χρέη που θα επιτρέψουν τη λειτουργία των επενδύσεων ορίζεται ως «χρηματιστικοποίηση» (σχετικά: Palley

“

Η αυξανόμενη ανάγκη για χρέη που θα επιτρέψουν τη λειτουργία των επενδύσεων ορίζεται ως «χρηματοπιστικοποίηση» (σχετικά: Palley 2007· Whalen 2017). Καθιστά τις τράπεζες ολοένα και πιο σημαντικές για την παγκόσμια οικονομία, και την τελευταία όλο και πιο εύθραυστη.

[...]

2007· Whalen 2017). Καθιστά τις τράπεζες ολοένα και πιο σημαντικές για την παγκόσμια οικονομία, και την τελευταία όλο και πιο εύθραυστη.

Οι οικονομικές κρίσεις μπορούν να χαρακτηριστούν ως αναπόφευκτες, αλλά η αστραπιαία ταχύτητά τους συνδέεται επίσης με το επιχειρηματικό μοντέλο των τραπεζών. Λέγεται συχνά ότι η αξία του χρήματος και η επιβίωση των τραπεζών είναι θέμα εμπιστοσύνης. Αυτό πηγάζει από το ότι το επιχειρηματικό μοντέλο των τραπεζών βασίζεται σε μια αναντιστοιχία που μοιάζει ανόητη. Ενώ το μεγαλύτερο μέρος του παθητικού τους είναι καταθέσεις και άρα μπορούν να ανακληθούν από τους πελάτες ανά πάσα στιγμή, το ενεργητικό τους τείνει να είναι μακροπρόθεσμο (αναλογιστείτε ένα δεκαετές ομόλογο ή μια υποθήκη 25 ετών). Αυτή η δομική αναντιστοιχία είναι αναπόφευκτη, επειδή αποτελεί τον λόγο ύπαρξης των τραπεζών: υπάρχουν επειδή έχουν κεντρική ρευστότητα και τη χρησιμοποιούν για να χρηματοδοτούν εταιρίες και νοικοκυριά. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο οι μαζικές αναλήψεις σε κατάσταση πανικού πάντα ήταν θανάσιμος κίνδυνος. Ακόμα χειρότερα, όταν οι καταθέτες μιας τράπεζας αρχίζουν να αποσύρουν μαζικά τις καταθέσεις τους, αυτό το φαινόμενο μπορεί εύκολα να διαδοθεί και σε άλλες τράπεζες, καταστρέφοντας το τραπεζικό σύστημα μέσα σε λίγες εβδομάδες ή ακόμα και ημέρες. Ποτέ δεν έχει βρεθεί κάποια ιδιωτική λύση σε αυτό το πρό-

βλημα, και πλέον υπάρχουν κρατικά συστήματα διασφάλισης καταθέσεων, όπως το FDIC στις ΗΠΑ, τα οποία εγγυώνται ότι όλα θα συνεχίσουν να βαίνουν ομαλώς.

Αυξημένη ευαλωτότητα στις κρίσεις λόγω της απορρύθμισης ή της ρύθμισης προς το συμφέρον των αγορών

Η κανονιστική ρύθμιση και ο δημόσιος έλεγχος των τραπεζών αναπτύχθηκαν γενικά μετά τις συνέπειες της διπλής κρίσης του 1929-1931 και έχουν επιτρέψει στις οικονομικές αγορές να απολαμβάνουν σταθερότητα επί δεκαετίες. Αυτή η εποχή χαρακτηρίστηκε από αυστηροποίηση του ελέγχου, καθώς οι τράπεζες ήταν είτε κρατικές είτε διέπονταν από αυστηρό κανονιστικό πλαίσιο, η κινητικότητα

των κεφαλαίων ήταν μικρή και τα χρηματοοικονομικά κεφάλαια δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν ελεύθερα. Από τη δεκαετία του 1980 και μετά, η κρατική επιτήρηση καταργήθηκε ή υποβαθμίστηκε. Η απορρύθμιση ή η ρύθμιση προς όφελος των αγορών θεωρήθηκε πιο συμφέρουσα, επειδή οι τράπεζες γνώριζαν καλύτερα. Όμως, όσο περισσότερο απορρυθμιζόταν το κανονιστικό πλαίσιο των χρηματοοικονομικών αγορών, τόσο πιο ευάλωτες σε κρίσεις γίνονταν. Το 1992, το ΕΝΣ (Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα, το οποίο ρύθμιζε τα ευρωπαϊκά νομίσματα πριν το ευρώ) κατέρρευσε, αποβάλλοντας την Ιταλία και τη Βρετανία από τον μηχανισμό. Οι κερδοσκόποι των χρηματοοικονομικών αγορών διεξήγαγαν σκληρή μάχη ενάντια σε σημαντικές κεντρικές τράπεζες και νίκησαν. Αυτό δεν άλλαξε την πορεία των ανεπτυγμένων οικονομιών. Οι ιδιωτικοποιήσεις και η απορρύθμιση του κανονιστικού πλαισίου συνεχίστηκε απρόσκοπτα. Έπειτα, μια σειρά μεγάλων κρίσεων χτύπησε τις αναπτυσσόμενες οικονομίες, όπως η κρίση των ασιατικών τίγρεων το 1996, η μεξικανική κρίση το 1994, η βραζιλιάνικη και η ρωσική κρίση το 1998 και η κρίση της Αργεντινής το 2001. Η συμβατική οικονομική εξήγηση ήταν ότι αυτές οι κρίσεις προκλήθηκαν από την υποανάπτυξη σε αυτές τις χώρες του κεφαλαίου και του καπιταλιστικού συστήματος γενικότερα. Υπέστησαν την τυπική φθορά του καπιταλισμού διαπλεκόμενων συμφερόντων της Ασίας ή της Λατινικής Αμερικής. Όσο για την κρίση dot.com στις ΗΠΑ το 2000, ήταν η απαρχή της ψηφιακής οικονομίας. Τέλος, το 2008, η πιο βαθιά κρίση της σύγχρονης εποχής χτύπησε τα σημαντικότερα και πιο ανεπτυγμένα χρηματοοικονομικά κέντρα του κόσμου: τόσο η Γουόλ Στριτ όσο και το Σίτι του Λονδίνου υπέστησαν καταστροφικές ζημιές από την κατάρρευση αγορών και τραπεζών. Εν μία νυκτί, οι ατέρμονες φλυαρίες των οικονομολόγων περί «νόμου της αγοράς» ή «πειθαρχία της αγοράς» έπαψαν, καθώς τα κράτη και οι κεντρικές τράπεζες διοχέτευσαν τρισεκατομμύρια στο σύστημα για να ηρεμήσουν την κατάσταση.

Μετά το 2008, όπως συμβαίνει πάντα μετά από μια μεγάλη κρίση, ακολούθησε ένα κύμα νέας ρύθμισης του κανονιστικού πλαισίου. Το κοινό μότο ήταν «Όχι άλλες διασώσεις τραπεζών από τα λεφτά των φορολογούμενων!». Όμως, όπως αναλύθηκε παραπάνω, οι αδυναμίες είναι κομβικό συστατικό του επιχειρησιακού μοντέλου των τραπεζών για τη δημιουργία χρήματος και τη χρηματοδότηση επενδύσεων. Οι επώδυνες αναμνήσεις μιας βαθιάς κρίσης ξεθωριάζουν γρήγορα. Έτσι, το 2011-12, η κατάρρευση των πιο αδύναμων κρατών μελών της Ευρωζώνης, με πρώτες την Ελλάδα και την Κύπρο, οδήγησε στην «κρίση των spread» που απειλούσε να καταστρέψει όλο το σύστημα του ευρώ. Για μια ακόμα φορά, η ΕΚΤ (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα) αναγκάστηκε να παρέμβει με απεριόριστα χρηματικά ποσά. Στον διάσημο λόγο του «ό,τι κι αν χρειαστεί», ο Μάριο Ντράγκι (ο τότε πρόεδρος της ΕΚΤ) επισημοποίησε αυτή τη θέση, βάζοντας τέλος στην κρίση (ΕΚΤ, 2012). Για νιοστή φορά, η μόνη διέξοδος από την κρίση ήταν οι κρατικοί αξιωματούχοι, κι όχι ο νόμος της αγοράς. Φυσικά, οι ευρωπαϊκές τράπεζες που αγόρασαν τα ελληνικά ομόλογα μπορεί

“

Από τη δεκαετία του 1980 και μετά, η κρατική επιτήρηση καταργήθηκε ή υποβαθμίστηκε. Η απορρύθμιση ή η ρύθμιση προς όφελος των αγορών θεωρήθηκε πιο συμφέρουσα, επειδή οι τράπεζες γνώριζαν καλύτερα. Όμως, όσο περισσότερο απορρυθμιζόταν το κανονιστικό πλαίσιο των χρηματοοικονομικών αγορών, τόσο πιο ευάλωτες σε κρίσεις γίνονταν.

[...]

“

Τέλος, το 2008, η πιο βαθιά κρίση της σύγχρονης εποχής χτύπησε τα σημαντικότερα και πιο ανεπτυγμένα χρηματοοικονομικά κέντρα του κόσμου: τόσο η Γουόλ Στριτ όσο και το Σίτι του Λονδίνου υπέστησαν καταστροφικές ζημιές από την κατάρρευση αγορών και τραπεζών. Εν μία νυκτί, οι ατέρμονες φλουαρίες των οικονομολόγων περί «νόμου της αγοράς» ή «πειθαρχία της αγοράς» έπαψαν, καθώς τα κράτη και οι κεντρικές τράπεζες διοχέτευσαν τρισεκατομμύρια στο σύστημα για να ηρεμήσουν την κατάσταση.

[...]

να σώθηκαν, αλλά οι Έλληνες και οι Ελληνίδες όχι, καθώς εξαναγκάστηκαν σε ραγδαία μείωση του βιοτικού τους επιπέδου, κάτι που έγινε αισθητό σε όλους τους κοινωνικούς δείκτες. Έπειτα, το 2014 δημιουργήθηκε η Τραπεζική Ένωση, δίνοντας στην ΕΚΤ την ευθύνη επίβλεψης των μεγαλύτερων τραπεζών της ΕΕ. Και πάλι, τόσο αυτός όσο και κάποιοι άλλοι νέοι κανόνες παρουσιάστηκαν ως εμβόλιο ενάντια σε μελλοντικές κρίσεις. Η αναλογία με το εμβόλιο χρησιμοποιείται επειδή λίγα χρόνια αργότερα ξέσπασε η πανδημία του Covid-19, αναγκάζοντας, μεταξύ άλλων, τις κεντρικές τράπεζες και κυβερνήσεις να παρέμβουν για να αποτρέψουν την κατάρρευση της οικονομίας και του τραπεζικού συστήματος. Τέλος, στις αρχές του 2023, η κατάρρευση ορισμένων μεσαίου μεγέθους τραπεζών των ΗΠΑ, όπως η Silicon Valley Bank και αυτή του κολοσσού της Credit Suisse άνοιξε εκ νέου τη συζήτηση μιας ακόμα γενικευμένης χρηματοοικονομικής κρίσης. «Λέγεται συχνά ότι η λύση μιας προηγούμενης κρίσης γίνεται η αιτία για την επόμενη κρίση» (Μπ. Μαχαπάτρα).

Αυτό το άρθρο δεν φιλοδοξεί να εντυπώσει σε αυτά τα πρόσφατα συμβάντα, αλλά αγγίζει ορισμένα ζητήματα με κοινό υπόβαθρο. Για να συνεχιστεί η επιβίωση των τραπεζών, οι κεντρικές τράπεζες αναγκάστηκαν να κρατήσουν τα επιτόκια σε μηδενικά επίπεδα από το 2008 και μετά, κάτι που προκάλεσε συζητήσεις περί μιας νέας εποχής μόνιμων μηδενικών επιτοκίων (Bayoumi κ. α., 2014· IMF, 2017). Το δωρεάν χρήμα δεν βοήθησε τις πραγματικές επενδύσεις επειδή η οικονομική ανάπτυξη και η συνολική ζήτηση ήταν ούτως ή άλλως αδύναμες. Οδήγησε όμως, στη δημιουργία διαδοχικών χρηματοοικονομικών φουσκών, επειδή αυτή η τεράστια ρευστότητα δεν μπορούσε να διοχετευτεί αλλού. Η φούσκα των κρυπτονομισμάτων ήταν απλώς η πιο «πιασάρικη». Η διαδικασία, την οποία οι οικονομολόγοι ονομάζουν πληθωρισμό των στοιχείων ενεργητικού, δεν ανησύχησε τις κεντρικές τράπεζες επειδή δεν επηρέαζε τον πληθωρισμό, παρά μόνο αύξανε τη συσσώρευση πλούτου στις εύπορες κοινωνικές ομάδες (Mersch, 2020). Για παράδειγμα, ο δείκτης Dow Jones, ο μεγαλύτερος χρηματιστηριακός δείκτης παγκοσμίως, τετραπλασιάστηκε από το 2009 μέχρι το 2022, ενώ το ΑΕΠ των ΗΠΑ αυξήθηκε μόλις κατά 50% την ίδια περίοδο, δηλαδή το ένα όγδοο από την αύξηση του Dow Jones. Όταν η πανδημία και ο πόλεμος στην Ουκρανία μπλόκαραν τα συστήματα εφοδιασμού για εβδομάδες ή μήνες και η χρηματοοικονομική κερδοσκοπία στα βασικά αγαθά προκάλεσε ραγδαία αύξηση του «πραγματικού» πληθωρισμού (δηλαδή στον κατανα-

λωτικό δείκτη τιμών), οι κεντρικές τράπεζες πραγματοποίησαν αυξήσεις των επιτοκίων για να προκαλέσουν ύφεση και να κάμψουν έτσι τον πληθωρισμό. Δεν μπορούμε να σχολιάσουμε πόσο ανεπαρκής, για να το θέσουμε ήπια, είναι αυτή η πολιτική, μπορούμε μόνο να παρατηρήσουμε ότι προκαλεί αύξηση στα επιτόκια που πληρώνουν το κράτος, οι εταιρίες και τα νοικοκυριά, αυξάνοντας τις δυσκολίες αποπληρωμής του χρέους. Και όλα αυτά τη στιγμή που η πανδημία ήδη αύξησε το δημόσιο χρέος.

Οι τράπεζες στην Ευρώπη, τις ΗΠΑ και αλλού έχουν αγοράσει κολοσσιαία ποσά δημοσίου χρέους τις περασμένες δύο δεκαετίες. Τα τέλη του 2022, για παράδειγμα, οι τράπεζες των ΗΠΑ κατείχαν 4,4 τρις δολάρια χρέους, το οποίο έτσι αντιπροσώπευε περίπου το 20% του συνολικού ενεργητικού τους. Δεδομένου ότι κάθε ομόλογο έχει σχέση αντιστρόφως ανάλογη μεταξύ τιμής και απόδοσης (επειδή το επιτόκιο του ομολόγου είναι σταθερό, κι έτσι η τιμή ανεβαίνει ή κατεβαίνει για να ανταποκριθεί στα επίπεδα επιτοκίου της αγοράς καθώς οι αποδόσεις μεταβάλλονται), όταν τα επιτόκια αυξάνονται, η αξία αυτού του τεράστιου χαρτοφυλακίου δημοσίου χρέους συσσωρεύει απώλειες. Οι τράπεζες που εξαναγκάζονται να πουλήσουν σημαντικό μέρος αυτού του χαρτοφυλακίου θα υποστούν τεράστιες απώλειες. Πολλές τράπεζες θα επιβιώσουν έπειτα από αυτές, άλλες όμως όχι. Αν οι επενδυτές και οι καταθέτες πανικοβληθούν, οι απώλειες ορισμένων τραπεζών θα προκαλέσουν την κατάρρευση ολόκληρου του τραπεζικού συστήματος. Είναι ενδιαφέρον ότι, παρά τις διαφορές τους, η κατάρρευση των μεσαίου μεγέθους τραπεζών των ΗΠΑ και η ξαφνική κατάρρευση της Credit Suisse διευθετήθηκαν, όπως πάντα, με τεράστια ποσά κρατικού χρήματος σε διάφορες μορφές. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι οι κυβερνήσεις παραβίασαν την ίδια τους τη νομοθεσία για να το πράξουν. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ, οι ομοσπονδιακές υπηρεσίες έχουν εγγυηθεί καταθέσεις άνω του ορίου των 250.000 δολαρίων· στην Ελβετία, η κεντρική τράπεζα θα επωμιστεί τις απώλειες του ενεργητικού της Credit Suisse για να εξασφαλίσει ότι η UBS θα την εξαγοράσει κανονικά, κι ούτω καθεξής. Τα παράπονα περί υπέρμετρης απληστίας των τραπεζιτών και περί χρήσης κρατικού χρήματος για τη διάσωση των μεγάλων μετόχων ενώ οι μικροκαταθέτες θα χάσουν τα χρήματά τους μπορεί να διατυπωθούν στις ερχόμενες εβδομάδες, αλλά είναι μάταια. Έτσι λειτουργεί το τραπεζικό σύστημα. Δεν έχει νόημα να καταδικάζει κανείς την απληστία των τραπεζιτών, είναι σαν να διαμαρτύρεται για το ότι τα πιράνχας καταβροχθίζουν ό,τι βρεθεί στον διά-

“

Για νιοστή φορά, η μόνη διέξοδος από την κρίση ήταν οι κρατικοί αξιωματούχοι, κι όχι ο νόμος της αγοράς. Φυσικά, οι ευρωπαϊκές τράπεζες που αγόρασαν τα ελληνικά ομόλογα μπορεί να σώθηκαν, αλλά οι Έλληνες και οι Ελληνίδες όχι, καθώς εξαναγκάστηκαν σε ραγδαία μείωση του βιοτικού τους επιπέδου, κάτι που έγινε αισθητό σε όλους τους κοινωνικούς δείκτες. Έπειτα, το 2014 δημιουργήθηκε η Τραπεζική Ένωση, δίνοντας στην ΕΚΤ την ευθύνη επίβλεψης των μεγαλύτερων τραπεζών της ΕΕ. Και πάλι, τόσο αυτός όσο και κάποιοι άλλοι νέοι κανόνες παρουσιάστηκαν ως εμβόλιο ενάντια σε μελλοντικές κρίσεις.

[...]

“

Είναι ενδιαφέρον ότι, παρά τις διαφορές τους, η κατάρρευση των μεσαίου μεγέθους τραπεζών των ΗΠΑ και η ξαφνική κατάρρευση της Credit Suisse διευθετήθηκαν, όπως πάντα, με τεράστια ποσά κρατικού χρήματος σε διάφορες μορφές. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι οι κυβερνήσεις παραβίασαν την ίδια τους τη νομοθεσία για να το πράξουν. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ, οι ομοσπονδιακές υπηρεσίες έχουν εγγυηθεί καταθέσεις άνω του ορίου των 250.000 δολαρίων στην Ελβετία, η κεντρική τράπεζα θα επωμιστεί τις απώλειες του ενεργητικού της Credit Suisse για να εξασφαλίσει ότι η UBS θα την εξαγοράσει κανονικά, κι ούτω καθεξής.

[...]

βα τους. Το θέμα όμως είναι ότι δεν ζούμε σε ποταμούς γεμάτους πιράνχας. Δεν θα έπρεπε να ζούμε σε χώρες γεμάτες με άπληστους τραπεζίτες.

Υπάρχουν εναλλακτικές σε όλα αυτά;

Όπως έχουμε δει, οι πιο αυστηροί κανόνες δεν σηματοδοτούν κάποια σημαντική διαφορά σε περίοδο οικονομικών κρίσεων. Οι οικονομολόγοι το γνωρίζουν πολύ καλά. Ένας διάσημος αρθρογράφος των Financial Times πρόσφατα παρατήρησε: «Οι τράπεζες είναι σχεδιασμένες ώστε να αποτυγχάνουν. Οι κυβερνήσεις θέλουν οι τράπεζες να είναι και ασφαλή μέρη στα οποία το ευρύ κοινό να αποταμιεύει τα χρήματά του, αλλά και ριψοκίνδυνοι κερδοσκόποι. Είναι ταυτόχρονα και υπηρεσίες κοινής ωφέλειας με λειτουργικό κανονιστικό πλαίσιο αλλά και εταιρίες που δεν φοβούνται το ρίσκο. Τα κίνητρα των διευθυνσών τους στρέφουν τις τράπεζες προς την ανάληψη ρίσκων, όπως και τα αντίστοιχα κίνητρα των κρατών τα στρέφουν προς τη διάσωση αυτών των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας όταν η ανάληψη ρίσκων τις οδηγεί στην κατάρρευση. Το αποτέλεσμα είναι μια ιδιαίτερα δαπανηρή αστάθεια» (Wolf, 2013). Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει λύση.

Οι θεμελιώδεις αλλαγές του τραπεζικού τοπίου οδηγούν σε πιο αποτελεσματικές λύσεις

Πρώτον, οι τράπεζες είναι υπερβολικά μεγάλες. Έχουμε δει ότι ακόμα και οι μεσαίου μεγέθους τράπεζες μπορούν να προκαλέσουν μεγάλη αναστάτωση στις αγορές, αλλά όταν καταρρέει ένας χρηματοοικονομικός γίγαντας, ολόκληρος ο κόσμος παρασύρεται μαζί του. Θα έπρεπε να επιβληθεί ένα ανώτατο όριο στο μέγεθός τους, για παράδειγμα 250 δις δολάρια ενεργητικό (Stiglitz, 2009· Singh, 2013· Mastromatteo and Esposito, 2016). Έτσι, ακόμα και οι μεγάλες τράπεζες θα ήταν μικρές σε σχέση με τον προϋπολογισμό των κυβερνήσεων, και δεν θα είχαν το κίνητρο της αέναης ανάπτυξης. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ, 10 τράπεζες θα υπερέβαιναν αυτό το όριο, ενώ οι δύο μεγαλύτερες το υπερβαίνουν στο δεκαπλάσιο. Στην ΕΕ, η κατάσταση είναι ακόμα χειρότερη. Δεκάδες μεσαίου μεγέθους τράπεζες θα είχαν πολύ μικρότερη πολιτική επιρροή και θα καθιστούσαν τον τομέα πιο ανταγωνιστικό και με γνώμονα τους πελάτες.

Ένα δεύτερο μέτρο θα ήταν να αντιμετωπιστεί η ακόρεστη δίψα των τραπεζών για κέρδη επιβάλλοντας ένα ανώτατο όριο, για παράδειγμα στις ευρέως

διαδεδομένες τακτικές κερδοσκοπίας όπως η απόδοση ίδιων κεφαλαίων και η απόδοση ενεργητικού, ώστε να αποτραπούν οι τάσεις των διευθυντικών στελεχών να χρησιμοποιούν ολοένα και πιο επιθετικές στρατηγικές κερδοσκοπίας. Για παράδειγμα, οι CEO 7 τραπεζών των ΗΠΑ λαμβάνουν ως μισθό περισσότερα από 20 εκατομμύρια δολάρια ετησίως (για την κατάσταση στην Ευρώπη, βλ. EBA, 2023).

Μια τρίτη ιδέα είναι η κατάργηση των μόνων και άλλων μέσων μεταβαλλόμενου οικονομικού οφέλους για τα ανώτατα τραπεζικά στελέχη, στερώντας έτσι από τους τραπεζίτες το κίνητρο, λόγω του οποίου βάζουν σε κίνδυνο την υγεία της παγκόσμιας οικονομίας, δηλαδή τα περισσότερα χρήματα για τους ίδιους. Όλες αυτές είναι συνετές ιδέες, παραμένουν ωστόσο πολιτικά ανέφικτες λόγω της ισχύος των μεγάλων τραπεζών.

Για να γίνουν πιο ρεαλιστικές, οι μεγάλες τράπεζες θα έπρεπε να επιστραφούν στο κράτος. Το τέταρτο μέτρο είναι να εθνικοποιηθούν οι τράπεζες και να διοικούνται όπως τα νοσοκομεία και τα σχολεία, αφού παρέχουν ζωτικές υπηρεσίες στην κοινότητα. Οι τράπεζες που είναι μεγαλύτερες από, για παράδειγμα, το 10% του ΑΕΠ θα έπρεπε να εθνικοποιηθούν, αντί να εθνικοποιούνται οι απώλειές τους εν καιρώ κρίσης, ενώ τα κέρδη τους παραμένουν στα χέρια τους όταν οι δουλειές πάνε καλά. Σήμερα, για παράδειγμα, αυτό το μέτρο θα επηρέαζε 5 τράπεζες στη Γαλλία, 2 στη Γερμανία, 3 στην Ιταλία και 4 στην Ισπανία.

«Ο πόλεμος που έρχεται δεν είναι ο πρώτος. Πριν από αυτόν υπήρχαν άλλοι πόλεμοι» (Μπ. Μπρεχτ). Κάνοντας έναν παραλληλισμό ανάμεσα στους πολέμους και τις οικονομικές κρίσεις, τονίστηκαν ορισμένα από τα χαρακτηριστικά τους και η κοινή τους προέλευση. Πρέπει να προσθέσουμε ότι ο κόσμος θα μπορέσει να αντιμετωπίσει τους πολέμους μόνο αν μπορέσει να αντιμετωπίσει τις κρίσεις.

Αναφορές:

Bayoumi T. et al. (2014). *Monetary Policy in the New Normal*, IMF Staff Discussion Note no. 14/3, Washington.

Clausewitz C. (1976). *On War*, Oxford University Press, Oxford.

EBA. (2023). *EBA Report on High Earners. Data as of End 2021*, EBA, Paris.

ECB. (2012). *Speech by Mario Draghi, President of the European Central Bank, Global Investment Conference, London, 26 July*.

IMF. (2017). *Negative Interest Rate Policies – Initial Experiences and Assessments*, IMF Policy Paper, August.

Jakab Z., Kumhof, M. (2015). *Banks are not intermediaries of loanable funds – and why this matters*, Bank of England Working Paper no. 529, Bank of England, London.

Johnson S. (2009). *The Quiet Coup*, The Atlantic, May.

Johnson S., Kwak J. (2010). *13 Bankers. The Wall Street Takeover and the Next Financial Meltdown*, Vintage Books, New York.

Mastromatteo G., Esposito, L. (2016). *Minsky at Basel: A Global Cap to Build an Effective Postcrisis Banking Supervision Framework*, Levy Economics Institute Working Paper no. 875, Annandale-on-Hudson.

Κάνοντας έναν παραλληλισμό ανάμεσα στους πολέμους και τις οικονομικές κρίσεις, τονίστηκαν ορισμένα από τα χαρακτηριστικά τους και η κοινή τους προέλευση. Πρέπει να προσθέσουμε ότι ο κόσμος θα μπορέσει να αντιμετωπίσει τους πολέμους μόνο αν μπορέσει να αντιμετωπίσει τις κρίσεις.

McLeay M. et al. (2014). *Money creation in the modern economy*, Bank of England Quarterly Bulletin no. 1, Bank of England, London.

Mersch Y. (2020). *Asset price inflation and monetary policy*, ECB, Luxembourg, 27 January.

Minsky H. P. (1986). *Global Consequences of Financial Deregulation*, Washington University Working Paper no. 96, St. Louis.

Palley T. I. (2007). *Financialization: What It Is and Why It Matters*, Levy Institute Working Paper no. 525, Annandale-on-Hudson.

Singh A. (2013). *Too Big to Fail Bank: Examining the How of Breaking Up*, Harvard University, Cambridge

Stiglitz J. E. (2009). *Too big to fail or too big to save? Examining the systemic threats of large financial institutions*, Hearing before the Joint Economic Committee Congress of the United States of America of the One Hundred Eleventh Congress, First Session, April 21.

Whalen C. J. (2017). *Understanding Financialization: Standing on the Shoulders of Minsky*, Levy Economics Institute Working Paper no. 892, Annandale-on-Hudson.

Wolf M. (2013). *Banks are designed to fail — and they do*, Financial Times, 14 March.

ME ΕΥΡΥΤΕΡΟΝΙΟ ΦΑΚΟ